

ÚJ NÉZŐPONT

IX. ÉVFOLYAM

2. SZÁM

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, TÁRSADALOMTUDOMÁNY, HONISMERET

TARTALOM

TANULMÁNYOK

SZÓKE RICHÁRD RAJMOND: Az EGYSÉGES PÁRT 1922-es BERETTYÓÚJFALUI KAMPÁNYA

KIRI EDIT: BIHARI VONATKOZÁSOK AZ ÖNKÉNTES NÉPRAJZI GYŰJTŐK ÉS A HONISMERETI MOZGALOM TÖRTÉNETÉBEN

RECENZÍÓK

NAGY BETTINA: CERTAMEN VII. ELŐADÁSOK A MAGYAR TUDOMÁNY NAPJÁN AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET I. SZAKOSZTÁLYÁBAN

SZÓKE RICHÁRD RAJMOND: A BIHARI MÚZEUM ÉVKÖNYVE XXVI.

**A BIHARI MÚZEUM
ÉVKÖNYVE**

XXVII.

BIHARI MÚZEUM
BERETTYÓÚJFALU

2022

ÚJ NÉZŐPONT

IX. ÉVFOLYAM

2. SZÁM

TÖRTÉNELEM, NÉPRAJZ, TÁRSADALOMTUDOMÁNY, HONISMERET

A Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni
Honismereti Egyesület online folyóirata

IX. évfolyam 2. szám

Debrecen, 2022.

Szerzőink

Kiri Edit, etnográfus (Birmingham, Egyesült Királyság)
Nagy Bettina, doktorandusz (DE Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola)
Szőke Richárd Rajmond, történész-segédmuzeológus (Bihari Múzeum, Berettyóújfalu)

Főszerkesztő
Dr. Brigovác László PhD

Szerkesztőség
Dr. Papp Klára DSc, Szendiné dr. Orvos Erzsébet PhD,
Dr. Szendrei Ákos PhD, Dr. Török Péter PhD, Dr. Vajda Mária PhD

Szerkesztőbizottság
Dr. Gulyás László Szabolcs PhD, Kolozsvári István, Kujbusné dr. Mecsei Éva PhD,
Dr. Seres István PhD, Dr. Szabadi István PhD, Szekeres Gyula, Szikla Gergő,
Dr. Szilágyi Ferenc PhD, Dr. Szilágyi Zsolt PhD, Tóth Aron

Technikai szerkesztő
Katona Péter

Kiadói és szerkesztői elérhetőségek

Kiadói székhely, szerkesztőségi postacím: *4032 Debrecen, Egyetem tér 1.*
Szerkesztőségi e-mail cím: *ujnezopont@gmail.com*

ISSN 2064-7042

Tartalom

Tanulmányok

SZÓKE RICHÁRD RAJMOND: Az Egységes Párt 1922-es berettyóújfalvi kampánya ...5

KIRI EDIT: Bihari vonatkozások az önkéntes néprajzi gyűjtők és a honismereti mozgalom történetében22

Recenziók

NAGY BETTINA: Certamen VII. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában.....46

SZÓKE RICHÁRD RAJMOND: A Bihari Múzeum Évkönyve XXVI.54

Contents

Studies

- RICHÁRD RAJMOND SZŐKE: The 1922 Berettyóújfalu Campaign of the United Party.....5
- EDIT KIRI: Bihar Aspects in the History of Voluntary Ethnographic Collectors and the Native Land-Presenter Movement.....22

Recensions

- BETTINA NAGY: Certamen VII. Lectures on the Day of Hungarian Science in Department I. of the Transylvanian Museum Association..46
- RICHÁRD RAJMOND SZŐKE: The Yearbook of the Bihar Museum, XXVI.....54

Szőke Richárd Rajmond

Az Egységes Párt 1922-es berettyóújfalui kampánya*

Az 1921 és 1931 között fennálló Bethlen-éra egyik legjelentősebb politikai csatározása volt az 1922-ben megrendezett nemzetgyűlési választás, hiszen ezt követően kaphatott szabad utat a bethleni konszolidáció kibontakozása. Ennek okán a kormányzat nem bízta a véletlenre a választások eredményességét, rendszerszintű változtatások eszközölése mellett számottevő erőforrást összpontosítottak a kormánypárti jelöltek parlamentbe juttatásához. A kampány – vagy ahogy a kortársak nevezték, a korteskedés – alapjait főleg a személyes jelenlét és a média jelentette, de akár jogilag és erkölcsileg megkérdőjelezhető módszerek is szerepelhettek a siker receptjében egy-egy jelöltnél.

Berettyóújfalu már a dualizmus időszaka alatt is a róla elnevezett választókerület székhelyeként működött. Az említett helység mellett Berettyószentmárton, Csökmő, Darvas, Esztár, Furta, Gáborján, Hencida, Pocsaj, Szentpéterszeg, Újiráz, Váncsod, Vekerd és Zsáka községek alkották a körzetet a világháborút megelőzően. Berettyóújfalu minden tekintetben kitűnik e 14 település közül, a legnagyobb lélekszámú nagyközségként fokozatosan vált inkább regionális központtá, köszönhetően a közigazgatásban és az igazgatszolgáltatásban betöltött szerepkörének.

Jelen tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy a berettyóújfalui választókerületben miként zajlott az Egységes Párt kampánya, és hogyan illeszkedik ez az eseménysorozat a kormánypárt országos választási készülődésébe.

Politikai légkör

A történelmi Bihar vármegye megszűnésének és Nagyvárad elvesztésének következtében akarva-akaratlanul Berettyóújfalura hárult a csonkán maradt vármegye megyeszékhelyi szerepének betöltése. E döntésben közrejátszott az is, hogy a település számos alkalmat megragadott a városi státusz elnyerésének érdekében, de ezek nem bizonyultak célravezetőnek. A trianoni békeszerződés által kialakult új helyzet sem tette lehetővé a berettyóújfaluiak régi vágyát, ennél fogva nagyközségként kellett helytállniuk a központi feladatok ellátásában, Bihar újjáépítésében.¹

Az impériumváltások súlya alatt összeroskadt politikai élet hamar talpra állt a nagyközségben. Az 1920-ban tartott nemzetgyűlési választások első turnusának lebonyolítását a román megszállás még nem tette lehetővé a tiszántúli területeken, így erre csak később, június-júliusban került sor. Külön belügyminiszeri rendelet szabályozta a berettyóújfalui választás időpontját, amelyet 1920. június 27-ére tűztek ki.² Az első forduló során már a mandátumok többségét megszerző két nagy párt, az Országos Kisgazda- és Földműves Párt és a Keresztény Nemzeti Egység Pártja indított jelölteket a vizsgált kerületben.³

* A tanulmány az NKA Magyar Génius Program Ideiglenes Kollégiuma által támogatott „A berettyóújfalui járás Bihar vármegye egykori történetiségének feldolgozására Interdiszciplináris kutatás, tanulmányok, monográfia, konferencia megvalósítására.” című, 650132/00014 azonosító számú pályázat keretében készült.

¹ Bagdi 2021. 10–16.

² Belügyi Közlöny 1920. 761.

³ Püski 2009. 73–74.

A kisgazdapárti színekben induló Szilágyi Lajos⁴ nem volt ismeretlen a bihariaknak, hiszen Berettyóújfalu születtyeként 1916-ban egy időközi választáson már elnyerte kerülete bizalmát, 1920 áprilisában pedig a vármegye főispán-kormánybiztosává nevezték ki.⁵ Utóbbi pozíciójából saját kérésére mentették fel, hogy képviselőjelöltként indulhasson a választáson, ellenfele Rignáth Béla, egy Hunyad vármegyéből menekült jegyző volt.⁶ A választópolgárok kifejezték akarataikat és újra Szilágyit juttatták a nemzetgyűlésbe.⁷

Az 1920. február 16-án összegyűlt nemzetgyűléshez a tiszántúli körzetek újonnan megválasztott képviselői később csatlakoztak.⁸ A KNEP és az OKGFP koalíciós kormányát előbb Simonyi-Semadam Sándor vezette, majd 1920 júliusában Teleki Pált nevezte ki miniszterelnökké a kormányzó, a sokak által remélt konszolidáció azonban még váratott magára. A két nagy párt bár számbeli szempontból többségnek minősült, instabilitásuk miatt nem képezhette tartósan a rendszer alapját. Árulkodhatott a pártfegyelem gyengeségéről a képviselők nem ritkán előforduló pártváltása is,⁹ melyet az is bizonyít, hogy 1921-ben Szilágyi több társával együtt elhagyta pártját és pártonkívüli ellenzékiként folytatta parlamenti munkáját.¹⁰

A nemzetgyűlés és a kormány egyik legnagyobb kihívásának a királykérdés számított.¹¹ E vitában a legitimisták és a szabad királyválasztók ütköztették érveiket és akarataikat, de pattanásig csak akkor feszült a helyzet, mikor IV. Károly 1921 húsvétján az első királypuccs néven ismert események során megpróbálta visszaszerezni a magyar trónt. A sikertelen restaurációs kísérlet Teleki Pál miniszterelnöki pozíciójába került, lemondása után a kormányrudat gróf Bethlen István vette át, akinek 1921 októberében szintén szembe kellett néznie a pozícióját újra elfoglalni kívánó királlyal. A KNEP szinte teljesen ellehetetlenült IV. Károly második visszatérése után, így a miniszterelnök mihamarabb egy erős, egységes kormánypártot szeretett volna maga mögött tudni, amely a nemzetgyűlés két évre szóló lejártaához közeledve egyre inkább megoldandó feladatnak számított.¹²

1922. február 16-án a parlament feloszlott, nem sokkal később a pártok elkezdtek készülődni a választásokra. Szilágyi Lajos saját, Berettyóújfaluban megjelenő lapjában, a Bihari Újságban jelentette be, hogy ismét megmérkőzik a berettyóújfalui mandátumért, azonban ezúttal pártonkívüli ellenzékiként, de a korábban is magáénak vallott kisgazdaprogramot képviselve. Kihívója ekkor még nem akadt.¹³ Mindeközben megszületett az új választójogi rendelet, amit Bethlen rendeleti úton léptetett érvénybe, és számottevően

⁴ 1882. június 19-én született Berettyóújfaluban. Katonai tanulmányait a Ludovika Akadémián végezte, jogi végzettséget a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen szerzett. 1911-ben a vezérkarhoz osztották be, és császári és királyi kamarási méltóságot kapott. 1914-ben nyugdíjaztatta magát és elindította a Külügy-Hadügy című katonai szaklapot, majd 1916-ban az Isonzó-front egyik tábori zászlóalj parancsnokává osztották be, és ugyanebben az évben a berettyóújfalui választókerület mandátumát nyerte el a Nemzeti Munkapárt jelöltjeként. A proletárdiktatúra alatt fogházba került, a Tanácsköztársaság bukása után pedig tevékeny részt vállalt mind az Országos Kisgazda- és Földműves Párt megszervezésében, mind Bihar vármegye újjáépítésének munkálataiban. Lengyel–Vidor 1931. 287–288.

⁵ Nyakas 1981. 313.

⁶ Gura-Dobra 1922. 2. Vö.: Piskáros 1922. 2.

⁷ Hubai 2001. 25.

⁸ Szilágyi Lajos és a parlament második turnus alatt megválasztott képviselői 1920. július 22-én vettek részt először ülésnapon. Nemzetgyűlési Napló, 1920–1922. A Nemzetgyűlés 69. ülése. 4.

⁹ Püski 2019. 385.

¹⁰ Kormányzópárt 1921. 1–2. Lásd még: Lengyel–Vidor 1931. 287.

¹¹ Veszprémy 2021. 187.

¹² Püski 2009. 74–77.

¹³ Felhívás 1922. 1.

korlátozta a választójogosultság kritériumait. A titkos szavazás csak Budapesten, a „budapestkörnyéki” körzetekben és a törvényhatósági jogú városokban maradt meg, vidéken visszatért a dualizmusban használt nyílt szavazás gyakorlata.¹⁴

A vitás megítélésű választójogi reformot nem sokkal később a választókerületek átalakításáról szóló rendelet követte. Az ország területvesztése tette indokolttá főként a határmenti részeken a módosítást, Bihar vármegyében is a 12 választókerületből mindössze 8 maradt a trianoni határokon belül. A berettyóújfalui körzet területi egysége változatlan maradt az előző választások során alkalmazott viszonyokat tekintve, azonban számos választókerület elvesztette székhelyét, választóközösségének többségét. Ebből kifolyólag határozott úgy a rendelet, hogy a csonkán maradt körzeteket a szomszédos kerületekből kell kiegészíteni úgy, hogy a választásra jogosultak létszáma elérje a kétezer főt. A vizsgált választókörzet a rendeletnek köszönhetően 13 településsel, Váncsod községet a szalárdi körzethez csatolva, a vármegye legnagyobb választókörzeteként működött tovább.¹⁵

Pártalapítástól a jelöltállításig

Bethlen István új lendületet jelentett a nagy, egységes, konzervatív párt létrehozásának megvalósításában. A legitimitástól való eltávolodás a kisgazdák felé sodorta az erdélyi grófot és körét. A kormányfő az őt követő disszidens képviselőtársaival 1922. február elején belépett a Nagyatádi Szabó István vezetése alatt működő Kisgazdapártba, azonban a párt vezetői továbbra is a kisgazdapártiak közül kerültek ki, Bethlennek belülről kellett ösztönöznie a saját igényeinek megfelelő átalakulást. Külsőségekben is jelezni kívánták a változást, ezért a párt felvette a Keresztény-Keresztyén Kisgazda, Földműves- és Polgári Párt nevet, ami helyett az Egységes Párt elnevezést használták már a kortársak is.¹⁶

Az Egységes Párt megalakulása után kezdetét vette a helyi pártegységek megalakítása. Mindenképpen új szervezetek létrehozását szerette volna a párt vezetősége, így azokon a településeken sem a Kisgazdapárt alkotta az új szerveződés alapjait, ahol egyébként korábban működtek.¹⁷

Bihar vármegyében elsőként az Egységes Párt berettyóújfalui szervezete alakult meg 1922. március 1-jén. Alapját a helyi Gazdakör és a Földműves Szövetség alkották, akikhez csatlakoztak az értelmiség és az iparos-kereskedő réteg egyes tagjai. A pártgyűlés Balogh Tihamért,¹⁸ Jakab Istvánt¹⁹ és Kiss Antalt²⁰ társelnökké, dr. Magyar Sándort, Lukács

¹⁴ Belügyi Közlöny 1922a. 567–615.

¹⁵ Belügyi Közlöny 1922b. 751.

¹⁶ Püski 2014. 61.

¹⁷ Sipos 2014b. 329.

¹⁸ Tályai és kiskéri Balogh Tihamér 1870-ben született Berettyóújfaluban. Nagyvárad tanulóévei után Eperjesen és Budapesten dolgozott jogászként. Berettyóújfalu egyetlen ezer holdnál nagyobb birtokán gazdálkodott. 1910-ben a Kossuth-párt, majd 1913-ban a Függetlenségi és 48-as Párt támogatásával indult a választásokon a berettyóújfalui mandátumért, de mindkét esetben alulmaradt. Személyi adattár 1938. 6–7.; Nyakas 1981. 306.; Budapesti Hírlap 1913. 4.

¹⁹ Jakab István 1872-ben született Berettyóújfaluban. 1900 és 1907 között a járásbírószolgálatában állt, 1912-ben községi képviselő, 1920-ban törvénybíró lett. 1901-től kezdve önállóan gazdálkodott is. Személyi Adattár 1938. 60–61.

²⁰ Dr. Kiss Antal 1882-ben született Bihartordán. Budapesten szerzett fogorvosi képzést, több éves külföldi tartózkodása során pedig szakmai gyakorlatot. 1908-ban nyitotta meg Berettyóújfalu első fogászrendelőjét,

Lajost, Kinter Mihályt, Tikász Istvánt, Erdős Edét és Uhlarik Ferencet alelnökké választotta meg, szemmel tartva a társadalmi sokszínűséget a frissen alapított pártszervezetben. Ugyanezen gondolatiság okán a kisgazdák és földművesek közül 20 tagot, míg az értelmiség, valamint az iparosok és kereskedők közül 10-10 tagot választottak az intézőbizottságba. Ügyvezetőként dr. Bölöny Andor²¹ és Brózik Dezső²² segítette az új párt munkáját.²³ Utóbbi személy a helyi Bihar Népe című lapnál is tevékenykedett ekkoriban, amikor az újság a függetlenségét feladva a megalakult pártszervezet kötelékébe lépett.²⁴

Az 1922. március 8-án rendezett pártértekezletnek a Gazdakör adott otthont, és a pártlap beszámolója szerint a berettyóújfalui mellett a már megalakult Bihar vármegyei községi pártszervezetek is részt vettek az egyeztetésen. A tanácskozás eredményeként született meg a Nagyatádi Szabó Istvánt képviselőjelöltté felkérő határozat,²⁵ ám a kisgazdavezér a jól bevált helyen, a Somogy vármegyében található nagyatádi körzetben szállt versenybe a parlamenti mandátumért, fejtörést okozva az országos intézőbizottságnak, kit jelöljenek Szilágyi Lajos ellen Biharban.²⁶

A hivatalos narratíva szerint április 11-én a berettyóújfalui választókerület pártküldöttsége Balogh Tihamér vezetésével Budapestre utazott az Egységes Párt központjába, hogy felkérje Görgey József²⁷ szolgálaton kívüli huszárszázadost, aki örömmel vállalta a jelöltséget. Ezt követően a küldöttség tiszteletére pártvacsorát rendeztek, melyen részt vett Nagyatádi Szabó István, Gömbös Gyula, Mayer János, Rácz Sándor és „számosan a párt tagjai közül”.²⁸ Az este során felszólalt Gömbös Gyula, Nagyatádi Szabó István és Mayer János, akik támogatták Görgey jelöltségét, végül maga az újdonsült jelölt ragadta magához a szót, és éjszakába nyúlóan tárgyaltak a kerület ügyeiről.²⁹

Érdemes megemlíteni, hogy a Pesti Napló már április 8-án arról számolt be, hogy Görgey József lesz a hivatalos jelöltje a kormánypártnak a bihari körzetben, és nehéz küzdelmet jósoltak Szilágyival szemben.³⁰ A Magyarország című lap tudósítója is felhívta a figyelmet arra, hogy a fővárosban megtartott pártvacsorán a berettyóújfalui küldöttség

és a világháborút tábori kórházakban szolgálta végig. Sport iránti szenvedélyének köszönhetően szerepe volt Belgrád első labdarúgócsapatának létrejöttében, valamint az 1911-ben alakult Berettyóújfalui Sport Egylet alapító tagjaként is ismert. Bagdi–Török 2021. 57. 19. számú lábjegyzet.

²¹ Dr. Bölöny Andor ügyvédként praktizált Berettyóújfaluban, később Bihar vármegye táblabírói főügyészi pozícióját töltötte be. 59 évesen hunyt el 1936 áprilisában. Bölöny 1936. 2.

²² Brózik Dezső 1884. szeptember 29-én született Turócligeten. Tanulmányait Selmecbányán, a znióváraljai állami tanítóképzőben végezte. 1905-től kezdve a berettyóújfalui önálló gazdasági népiskolánál dolgozott, mint szaktanító, 1912-től pedig az iskola igazgatójaként ismerhették. Első cikkei a Gazdasági Népiskola című lapban jelentek meg, később a Berettyóújfaluban megjelenő Sárrét, Bihari Újság és Bihar Népe című lapokba is publikált. Török 2008. 30.

²³ Zászlóbontás 1922. 2.

²⁴ Fejléc 1922. 3.

²⁵ Értekezlet 1922. 3.

²⁶ Passzivitás 1922. 1.

²⁷ Görgey József 1886-ban született Debrecenben. Szülővárosában, Székesfehérváron és Budapesten végezte iskolai tanulmányait. Katonai kiképzése a Ludovika Akadémián zajlott, ahol 1906-ban avatták tiszté. A háború során századossá nevezték ki és érdemeiért többször is kitüntették. A kommun alatt Szegeden tartózkodott Horthy Miklós mellett, és három éven át a kormányzó szárnysegédje volt. Lengyel–Vidor 1931. 119–120.

²⁸ MTI, Napi hírek. 1922. április 11.

²⁹ Küldöttségünk 1922. 1.

³⁰ Ingerültség 1922. 1.

a „választókerület megkérdése nélkül” az intézőbizottság által napokkal korábban kinevezett személyt kérte fel a jelöltség elfogadására.³¹

A kampány jellegéről

A korszakban a népgyűlést tartották az elsőszámú kampánytevékenységnek, melyekről a sajtó útján is beszámoltak rövidebb-hosszabb cikkekben, ezáltal több választópolgárhoz juthattak el a jelöltek üzenetei.³² Érdeemes azonban megjegyezni, hogy a hírlapok feladata nem feltétlenül a tájékoztatás volt, hanem bizonyos jelöltek jobb, vagy esetleg rosszabb színben történő feltüntetése. A vizsgált körzetben megfigyelhető, hogy a Bihar Népe a szavazáshoz közeledve egyre inkább a választásoknak rendelte alá saját működését, és Szilágyi Lajos fellépését erősen kritizáló, valamint a kormánypárt bihari jelöltjeit támogató írások láttak napvilágot nagyobb számban.³³

Ezt nem szabályozta külön rendelkezés, az egyébként is hatályban lévő sajtójogi törvény vonatkozott a kampány időszakára. Nem mondható el ugyanez a politikai gyűlésekről, amit a kormány nemcsak korlátozott bizonyos mértékben, de folyamatos ellenőrzés alatt is tartott. Ezen kampányesemények engedélyköteles rendezvényeknek számítottak, és a hatóságok olykor visszaéltek hatalmukkal az ellenzékiekkel szemben, és betiltották gyűléseiket.³⁴ Országosan három esemény kapcsán tiltottak meg mindennemű gyülekezést: IV. Károly halála alkalmából április 1. és 21. között,³⁵ május 1-jén a munkások szervezkedésének akadályozása miatt,³⁶ és május 22-től június 13-ig a kampánycsend korabeli megfelelőjének, a néma hét intézményének köszönhetően.³⁷

A kormánypárt kampányát országos szinten Gömbös Gyula volt hivatott levelezni ügyvivő-alelnöki feladatköréből adódóan.³⁸ A főispánokon keresztül neki jelentettek a járási főszolgabírók, akiket olykor a választás időtartamára a kormány a saját, megbízható embereire cserélt le.³⁹ Ekképpen Fráter László berettyóújfalui főszolgabírót a választás időtartamára szabadságolták, Nadányi Jánost pedig ideiglenesen áthelyezték. Az akkor újonnan kinevezett főispán, Balásházy Iván⁴⁰ előbbi helyére Czeglédy Domokost, utóbbi helyére Végh Józsefet választotta.⁴¹

A főszolgabíró és a hatóság köteles volt az ellenzéki gyűléseken részt venni és részletesen beszámolni az ott elhangzottakról, valamint félbe is szakíthatták a beszédet, ha megítélésük szerint az elmondottak izgatólag hatottak a megjelent tömegre.⁴² Így próbált

³¹ Kossuth-párt 1922. 2.

³² Ignác 2014. 69.

³³ A Bihar Népe című sajtótermék májustól júniusig átvált az addigi heti egyről a heti két lapszámra, mozgósítva ezzel a választópolgárokat. Hírek 1922. 3.

³⁴ Ignác 2014. 67–68.

³⁵ Belügyi Közlöny 1922b. 765. Lásd még: Belügyi Közlöny 1922c. 982.

³⁶ MNL HBML IV.406.b. 81. d. 2981/1922. Lásd még: Népszava 1922. 2.

³⁷ Belügyi Közlöny 1922d. 1109.

³⁸ Vonyó 2018. 191–193.

³⁹ Paksy 2010. 99.; Taschek 2018. 58.

⁴⁰ Az addigi főispánt, dr. Kováts-Nagy Sándort saját kérelmére felmentették szolgálatai alól, hogy részt vehessen az 1922. évi nemzetgyűlési választásokon a Bihar vármegyei cséffai választókerületben. Helyére március 2-án az addigi főszolgabírót, Balásházy Ivánt nevezték ki. Belügyi Közlöny 1922e. 631.

⁴¹ Távirat 1922. 1.

⁴² Ignác 2014. 68.

előnyre szert tenni az Egységes Párt, amikor utólagosan betiltották Szilágyi május 21-re (tehát az utolsó kampánynapra) tervezett gyűléseit korábbi beszédeinek tartalma okán, illetve ugyanerre hivatkozva mozgási szabadságát Berettyóújfalura korlátozták és eljárást indítottak ellene.⁴³

A kampányban nagy hangsúlyt kaptak a különböző kortesdalok is, ezt a módszert országszerte alkalmazta mind a kormánypárt, mind az ellenzék. Leggyakrabban a Kossuthnóta vagy más magyar népdal dallamára írt verseket használták a választópolgárok megnyerésére, ezeket nyomtatott vagy kézírásos formában terjesztették.⁴⁴ Minden bizonnyal a berettyóújfalui választási küzdelem során is előszeretettel alkalmazták e módszert, azonban a vizsgált körzetből jelenleg nem ismerünk teljes egészében fennmaradt kortesnótát. Mindössze egy Görgey-párti mű egy versszaka maradt ránk a Bihari Újság egy választások utáni beszámolójának köszönhetően: „*Nagy bánata lesz az egész Herpálnak / Mert Szilágyit megbuktatjuk vasárnap. / Úgy kell neki tanuljon az ebadta! / Nagyatádit, Nagyatádit csúfosan megtagadta!*”⁴⁵

Mindezek mellett a plakátok és röpiratok kiragasztásának lehetőségeivel is élhettek a pártok, azonban ez az eszköz jelentős anyagi hozzájárulást követelt meg. Továbbá a falragaszok használata is engedélyhez volt kötve, ezzel is visszaélhettek közigazgatási szinten, hiszen az engedély nélkül közzétett politikai tartalmakat a hatóságoknak el kellett távolítaniuk.⁴⁶ Szilágyi Lajos saját orgánumban jegyezte meg, hogy Görgey József plakátjaival már találkozhattak a berettyóújfalui választópolgárok, saját hiányosságát azonban egyszer anyagi okokkal,⁴⁷ másszor az engedély hiányával magyarázta.⁴⁸ Azt is az ellenzéki jelölt említette meg, hogy a választókerületében található kormánypárti plakátokon Nagyatádi aláírásával próbáltak meg hatással lenni a szavazókra, ahogy a Tiszántúlon máshol is.⁴⁹

A választókerület gyűlései

Sajtóforrások útján megállapítható, hogy 24 politikai gyűlésen vett részt Görgey József a berettyóújfalui kerületben, ám ezek nagy részén más országosan ismert vagy környékbeli politikussal együtt jelent meg. A vizsgált adatokból látható (1. táblázat), hogy Újírás és Vekerd településekre, mint a körzet legkisebb választóközönségével rendelkező községeire⁵⁰ nem látogatott el a kormánypárti jelölt, ugyanakkor Berettyóújfalu kitüntetett szerepe e tekintetben is megfigyelhető, a megyeszékhelyen zajlott a legtöbb gyűlés.

Megtörve a szokásokat, Görgey nagyközönség előtti bemutatkozása nem a választókerület központjában történt, hanem Berettyószentmártonban április 30-án. A legtöbb község kétszer is élvezhette Horthy volt szárnysegédjének vendégeskedését, először április végén-május elején, majd másodszor május közepén.

⁴³ MNL HBML IV.406.b. 83. d. 4491/1922. Lásd még: Utolsó hét 1922. Vö.: Eljárás 1922. 2.

⁴⁴ Mester 2010. 20.

⁴⁵ Kortesnóták 1922. 1.

⁴⁶ MNL HBML IV.406.b. 136. d. 2769/1925.

⁴⁷ Plakátok 1922. 2.

⁴⁸ Hogyan 1922. 4.

⁴⁹ Jogfosztás 1922. 1. Vö.: Nagyatádi 1922. 1.

⁵⁰ MNL HBML IV.403. 17–19. k. Képviselőválasztói névjegyzékek. 1922.

Települések	Kampánygyűlések száma
Berettyószentmárton	2
Berettyóújfalu	5
Csőkmő	2
Darvas	2
Esztár	2
Furta	2
Gáborján	2
Hencida	2
Pocsaj	1
Szentpéterszeg	2
Újiráz	0
Vekerd	0
Zsáka	2
Összesen	24

1. táblázat. Görgey József kampánygyűléseinek száma településekre lebontva.⁵¹

Görgey előlete, munkássága a berettyóújfalui választókörzetben nem volt ismeretes, ezért is látott napvilágot több életrajzi adatot tartalmazó cikk a berettyóújfalui pártújság hasábjain,⁵² valamint ez lehetett az oka annak is, hogy a jelölt több kormánypártival együtt látogatott el a bihari településekre (2. táblázat). Ezen politikusok azonban maguk is jelöltként szerepeltek más körzetekben, így a szavazás közeledtével Görgey mellől egyre inkább eltűntek a prominens személyek, akik saját kampányukat is aktívan szervezték. Kivételnek tekinthető Berky Gyula, a sarkadi kerület képviselőjelöltje, aki még az utolsó lehetséges kampánynapon is Görgey társaságában tűnt fel a berettyóújfalui zárógyűlésen, de ez nem csökkentette körzetének lojalitását, sikerült neki a mandátumszerzés.⁵³

Görgey kampányában részt vevő politikusok	Kampánygyűlések száma
Patacsy Dénes	12
Gömbös Gyula	1
Berky Gyula	3
Berky Gyula és Mayer János közösen	1
helyi pártvezetőkkel	7
Összesen	24

2. táblázat. Görgey József kampányában részt vevő politikusok kampánygyűléseinek száma.⁵⁴

⁵¹ A Bihar Népe című hírlap 1922. május 7. és május 28. közti cikkei alapján.

⁵² Görgey 1922. 2. Lásd még: Nyílt levél 1922. 20.

⁵³ Hubai 2001. 34., 41.

⁵⁴ A Bihar Népe című hírlap 1922. május 7. és május 28. közti cikkei alapján.

A választások kiírása után⁵⁵ néhány nappal Patacsy Dénes volt hadügyi államtitkár látogatott el Biharba április 30. és május 4. között. Nem tétlenkedett az Egységes Párt, már az első napokban sor került a bemutatkozásra a kerület közel valamennyi településén. Patacsy 11 községben ajánlotta Görgey Józsefet a választópolgárok figyelmébe. Berettyóújfaluban május 4-én két alkalommal is tartottak beszédet, először délelőtt 11 órakor a Kossuth téren nagyközönség előtt, majd este 7 órakor a Gazdakörben.⁵⁶

Bethlen István tiszántúli kampánykörútjára május 7-én került sor, a kormányfővel együtt utazott Nagyatádi Szabó István és Gömbös Gyula is. Kismarján és Derecskén még együtt kampányoltak a politikusok a kormánypárt jelöltjei mellett, azonban a következő állomásra, Debrecenbe Gömbös már nem tartott a miniszterelnökkel.⁵⁷ Az ügyvivő-alelnök a derecskei fórum után az ottani jelölt, Zsilinszky Endre társaságában a berettyóújfalui Lisztes-féle vendéglőbe látogatott, ahol csatlakozott hozzájuk Görgey József, és a helyi Iparoskör tagjaival találkoztak.

Gömbös az itt megjelenteknek mind a berettyóújfalui, mind a derecskei jelöltet ajánlotta, akik bár megjelentek a fajvédő oldalán, nem szólaltak fel. „*Kedves kötelességemnek tartom e helyen két barátomat ajánlani.*” – idézte a politikus szavait a Bihar Népe. A három kormánypárti korábban is jó kapcsolatot ápolt egymással, már az 1919. január 19-én megválasztott MOVE-vezetőségben is együtt képviselték a szervezetet.⁵⁸ Az alig több, mint egy órás fogadáson csak az Iparoskör tagjai voltak jelen, majd a szónok és kísérete a vasútállomás felé vette az irányt, hogy Bethlen különvonatát üdvözölhessék.⁵⁹

Berky Gyula, a már említett sarkadi képviselőjelölt három esetben egyedül tűnt fel Görgey mellett Gáborján és Berettyóújfalu településeken,⁶⁰ egyszer pedig Mayer János földművelési miniszter oldalán Csökmőn. Az bizonyos, hogy Mayer még egy berettyóújfalui kampányeseményre is hivatalos volt, de erre hirtelen távozása miatt már nem került sor. A sajtóban eltérő okokkal magyarázták a miniszter váratlan elutazását, a Bihar Népe szerint halaszthatatlan ügye támadt Budapesten,⁶¹ míg az ellenzéki Bihari Újság az összegyűlt tömeg alacsony létszámát jelölte meg ennek indokaként.⁶²

Nívós partner nélkül 7 településen jelent meg Görgey József, ahol csak a helyi párt-szervezetek vezetőivel együtt tartotta meg programbeszédeit. Ezen gyűlések május 14-én kerültek megrendezésre Zsáka, Darvas, Furta, Szentpéterszeg, Esztár, Hencida és Berettyószentmárton községekben.⁶³

Kampányzáró rendezvénynek tekinthető az utolsó, május 21-i gyűlés, amelyet az Egységes Párt tartott Berettyóújfaluban, ahol ismételten Berky Gyula szólalt fel Görgey mellett. Az esemény nem zajlott kimondottan nyugodt körülmények között, ugyanis „*ez alkalomra mozgósított, nagyrészt boltrészeg emberek*” kommunista hangvételű bekiabálásokkal zavarták meg a sarkadi jelölt szózatát.⁶⁴ Ezt az ellenzéki helyi lap is megerősítette, ám míg

⁵⁵ A választások megtartásáról április 27-én rendelkezett a belügyminiszter, melyeket május 28-tól számított 10 napon belül kellett lebonyolítani. Belügyi Közlöny 1922f. 1019.

⁵⁶ Népgyűlés 1922. 3.

⁵⁷ Sipos 2014a. 308.

⁵⁸ Dósa 1968. 476–478.

⁵⁹ Gömbös 1922. 2.

⁶⁰ Berky 1922. 1.

⁶¹ Mayer 1922. 3.

⁶² Politika 1922. 3.

⁶³ Körút 1922. 1.

⁶⁴ Programbeszéd 1922. 1.

a Bihar Népe ezen embereket Szilágyi híveinek titulálta, a Bihari Újság a kormánypárt akcióját látta az atrocitás mögött.⁶⁵

Az Egységes Párt jelöltjeinek kampányában két állandó, visszatérő elem szerepelt, ez a berettyóújfalui kerületben sem zajlott másként. A királykérdés és a Kisgazdapárt átalakulása voltak a központi gondolatok, amelyeket ugyanúgy érintettek a helyi jelöltek, mint Bethlen és Nagyatádi.⁶⁶ A vizsgált térségben tökéletesen illeszkedett ehhez a két problémakörhöz Szilágyi Lajos személye, akit legitimizmusa miatt jogosan érhettek támadások,⁶⁷ és a Kisgazdapárt cserbenhagyását is egyfajta árulásnak állította be az ellenfél.

A miniszterelnök Berettyóújfaluban

1922. május 7-én került sor a kampány legkiemelkedőbb eseményére, amikor Bethlen István tiszántúli körútja Berettyóújfalut is érintette. Ahogy az korábban említésre került, a kormányfővel tartott Nagyatádi Szabó István is, mint az Egységes Párt elnöke, hogy egységükről tegyenek tanúbizonytságot.⁶⁸

Görgey kampánygyűlései közé azonban nem sorolhatjuk ezen politikai eseményt, egyrészt mert Görgey József nem aktív szereplőként vett részt rajta, másrészt a főszolgabíró álláspontja alapján a miniszterelnök nem pártját képviselte ez alkalommal. A különleges vendégek este 6 óra 20 perckor érkeztek meg a berettyóújfalui vasútállomásra, azonban aznapra nem engedélyezték sem a kormánypárti, sem az ellenzéki jelöltnök gyűléseik megtartását sehol a választókerületben más, korábbi időpontokban sem.⁶⁹

Az egyenlő bánásmód mégis Szilágyi Lajos kampányára nézve bizonyult nagyobb szankciónak, hiszen a hivatalos állásfoglalás ellenére Bethlen, Nagyatádi és Gömbös nyíltan kiállt Görgey József mellett. Míg a pártonkívüli Berettyóújszentmárton, Furta, Zsáka, Darvas és Csökmő településekre látogatott volna el, addig a kormánypárti jelölt is Berettyóújszentmárton, Furta, Zsáka és Vekerd választópolgárai előtt mondott volna beszédet aznap, de vélhetőleg a miniszterelnök által nyújtott segítő jobb megérte számára ezt az áldozatot. Az is árulkodhatott a főszolgabíró fondorlatos döntéséről, hogy a berettyóújfalui pártelnök, Balogh Tihamér üdvözlő szavai után következtek a rangos szónokok. Az eseményen egyébként tiszteletüket tették a vármegyei apparátus prominens alakjai, Balás-házy Iván főispán, Baranyi András alispán, Czeglédy Domokos főszolgabíró, H. Pozsár István főbíró, valamint a szomszédos települések jegyzői és szomszédos körzetek kormánypárti képviselőjelöltjei.⁷⁰

A városháza előtti téren hangzottak el a nagytekintélyű politikusok beszédei. Elsőként Bethlen István szólt a megjelentekhez a pódiumról. A választójoggal kapcsolatos változtatásokkal kezdte felszólalását, ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy az egyes ember előnye helyett a nemzet előnyét kell megvizsgálni, amikor az ember élni kíván e jogával. Ezen felül a munkaképes parlament összehívásának fontosságáról beszélt, e helyen a kor-

⁶⁵ Vigyázzunk 1922. 2.

⁶⁶ Paksy 2010. 100.

⁶⁷ Veszprémy 2021. 190.

⁶⁸ Paksy 2010. 100.

⁶⁹ MNL HBML IV.406.b. 82. d. 400/1922.

⁷⁰ Bethlen 1922. 1–2.

mányfő bírálta az előző nemzetgyűlést, amiért az belefulladt az „örökös szűcsatákba”, valamint az ország problémáinak komolyanvételére hívta fel a figyelmet, azonban ezt nem részletezte. Magyarázatában, hogy miért fogtak össze Nagyatádi Szabó Istvánnal, az „osztályban” befejezésének szándékát jelölte meg, és a kisgazdatársadalom, mellyel összefogott, véleménye szerint a „nemzet gerincét” alkotja. Bethlen mondanivalója legvégén a választópolgárok figyelmébe ajánlotta Görgey József képviselőjelöltet.⁷¹

Ezután Nagyatádi Szabó István következett a pódiumon, aki szintén kitért az Egységes Párt létrejöttének magyarázatára. A parasztpolitikus beszédében visszaemlékezett a Kisgazdapárt megalakításának körülményeire, és kiemelte, hogy a „nemzet léte vagy nemléte” forgott kockán, mikor a kormányzásban is részt kellett venniük. Ezért kellett szerinte kitérni a kisgazdapárt kapuját és meghívni minden magyar embert, hogy megmentse az országot. Nagyatádi felelevenítette Szilágyival való kapcsolatát is, hiszen 1920-ban még szövetségesekként tűntek fel, és az akkori kampánykörút során is meglátogatta a pártelnök az átmeneti megveszékelyet.⁷² Egyrészt a békeszerződés meg nem szavazását, másrészt legitimizmusát róta fel a helyi ellenzéki jelöltnek, ezért vélte úgy, hogy olyan „katonákra” van szükség, akikben megbízhatnak, és Görgey József személye ennek állítása szerint megfelel.⁷³

A Bihar Népe és a Szózat⁷⁴ tudósítása szerint is lelkes éljenzés követte a kisgazdavezér szónoklatát, végezetül Gömbös Gyula osztotta meg gondolatait a résztvevőkkel. Kijelentette, hogy nem kíván Szilágyi Lajossal vitatkozni, ehelyett általános érvényű állásfoglalások hangzottak el. Gömbös arra buzdította a hallgatóságot, hogy ne személyek alapján, hanem program alapján adják majd le a voksukat. A múlt problémái közül a fajvédő kiemelte, hogy az osztályellentétek nem károsíthatják tovább a társadalmat, és példaként a szegények megsegítését említette. Beszédét egy olyan hasonlattal zárta, mely szerint az országnak jó mesterekre és jó munkásokra van szüksége, mesterek alatt Bethlent és Nagyatádit értette a szónok, a közönségtől pedig azt kérte, hogy munkásnak adják nekik Görgey Józsefet.⁷⁵

Mindhárom előadó fontosnak tartotta az Egységes Párt létrejöttének körülményeire, valamint a Kisgazdapárt folytonosságára fektetni a hangsúlyt, ennek oka a térségre jellemző agrárjellegű társadalmi és gazdasági berendezkedésben keresendő,⁷⁶ ez a réteg alapvetően a „csizmás képviselők” megválasztásában látta képviselőt. Az elhangzott beszédek nyíltan és burkoltan is inkább Szilágyit támadták, mintsem Görgey Józsefet magasztalták, ajánlására tekinthetünk egyfajta bevett szófordulatként.

Eredmények és összegzés

1922. május 28-án a szavazók a tettek mezejére léptek és a nyílt szavazás keretein belül fejtették ki akaratukat. Ahogy 1916-ban és 1920-ban, úgy 1922-ben is Szilágyi Lajos lett a

⁷¹ Szózat 1922. 7.

⁷² Bihari körút 1920. 4.

⁷³ Bethlen 1922. 1.

⁷⁴ A Szózat című lap munkatársai között találjuk Gömbös Gyulát és Zsilinszky Endrét is. Gömbös a lap tartalmába közvetlenül is beleszólt. Veszprémy 2021. 56.

⁷⁵ Bethlen 1922. 1–2.

⁷⁶ Varga 1981. 417.

berettyóújfalui mandátum birtokosa. A választásra jogosultak 59%-a élt a szavazati jogával, Szilágyi ezen szavazatok 60,4%-át szerezte meg,⁷⁷ tehát az Egységes Párt kampánya kudarcot vallott ebben a körzetben. Ám országosan kiemelkedő győzelmet aratott Bethlen pártja, a mandátumok többségét a kormánypárt szerezte meg, így a berettyóújfalui ellenzéki győzelem felértékelődött, legalábbis a liberális sajtó szempontjából.

Az Egységes Párt megalakulásakor megfogalmazott társadalmi összetételt érintő kívánalmak a bihari térségben is teljesültek, egy centralizált tömegpárt⁷⁸ jött létre az egykori Kiszgazdapártra támaszkodva, de nem azonos alapokon. A vezető pozíciókat, mint láttuk, főként a birtokosok töltötték be, de az iparosok és az értelmiség is kivették a részüket a párt működéséből. Utóbbi társadalmi csoportok azonban a lakosság csekély részét képezték, mind a „Nagy Háború” előtt és után főleg mezőgazdaságból éltek az ország ezen területén.⁷⁹ A kibővített kormányzópárt nem rendelkezett egységes ideológiával, ebből a szempontból határozottabbnak tűnt Szilágyi Lajos, aki többször hangoztatta, hogy ugyanazt a kiszgazdapárti programot képviseli, mint 1920-ban, annak ellenére, hogy kilépett a párt soraiból.

Általánosan elmondható az 1922-es választásról, hogy számos visszaélés történt, erre a nyílt szavazás újbóli bevezetése biztosította a legnagyobb lehetőséget. A kormánypárt a főbb demokratikus elveket feladva változtatta meg az egész választási rendszert, hogy pozícióit megtarthassa. Az így bevezetésre került és a helyi közigazgatáson keresztül érvénybe léptetett korlátozások Görgey kampányát kevésbé hátráltatták, ezek fő célpontja kifejezetten Szilágyi Lajos működése volt. Az ellenzéki jelölt kevesebb alkalommal tarthatta meg gyűléseit, a szavazás előtti napokban eljárást indítottak ellene, nem hagyhatta el Berettyóújfalut.

Hátrányból indult ugyanakkor Görgey József is, aki bár átlagosan napi egy kampányrendezvényt tartott, hiszen 24 nap állt elméletileg a jelöltek rendelkezésére, ez kevésnek bizonyult arra, hogy a választóközönség megismerhesse. A gyűlések dátumaiból kiolvasható, hogy valójában alig tartózkodott a választókerületben, ezért a kampányban nagy szerep hárult a sajtóra. Ennek eredményeként a helyiek szemében Görgey József egy központilag kinevezett, ismeretlen jelölt maradt, ezzel szemben a pártonkívüli jelölt már kétszer elnyerte kerülete bizalmát, a vármegye újjáépítésében is szerepet vállalt kormánybiztos-főispánként, a helyi emberek már ismerték közelebbi munkásságát, és családjának más tagjai is Berettyóújfaluban éltek.

Fontos továbbá azt is megemlíteni, hogy valóban csökkent az ellenzéki jelölt mozgásteret a kampányt illetően, de erőszakos cselekedetre nem került sor, ellentétben más kerületekkel. A szavazás eredményét az Egységes Párt elfogadta, és az 1922 júliusában összegyűlt nemzetgyűlésben Szilágyi ismét hangos kritikusa lehetett a kormánynak.

⁷⁷ Hubai 2001. 41.

⁷⁸ Sipos 2014b. 331.

⁷⁹ Duró 2014. 51–52.

Richárd Rajmond Szóke

The 1922 Berettyóújfalu Campaign of the United Party

After the revolutions and the Trianon Peace Treaty, political life in Hungary continued to face several challenges. This study presents the political atmosphere that resulted the 1922 National Assembly election and its results. Berettyóújfalu was one of the constituencies affected by the new national border. Lajos Szilágyi applied for a mandate as a representative here. He was considered by the public of the time to be an active opposition politician.

The United Party, led by István Bethlen and István Nagyatádi Szabó, also entered the fight for representative mandates. The ruling party exerted a lot of power to get its own candidates a mandate, as well as to obstruct the campaign of opposition politicians.

This thesis seeks the answer to the question of how the campaign of the United Party took place in the electoral district of Berettyóújfalu, and how this series of events fits into the national election preparations of the governing party...

Források

Kézírtas források

MNL HBML	Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
IV.403.	Bihar Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai.
IV.406.b.	Bihar Vármegye Alispánjának iratai. Közigazgatási iratok.

Nyomtatott források

Belügyi Közlöny 1920.	Belügyi Közlöny, 25. évf. (1920), 23. sz., 1920. június 6.
Belügyi Közlöny 1922a.	Belügyi Közlöny, 27. évf. (1922), 11. sz., 1922. március 9.
Belügyi Közlöny 1922b.	Belügyi Közlöny, 27. évf. (1922), 17. sz., 1922. április 9.
Belügyi Közlöny 1922c.	Belügyi Közlöny, 27. évf. (1922), 20. sz., 1922. április 23.
Belügyi Közlöny 1922d.	Belügyi Közlöny, 27. évf. (1922), 24. sz., 1922. május 21.
Belügyi Közlöny 1922e.	Belügyi Közlöny, 27. évf. (1922), 12. sz., 1922. március 12.
Belügyi Közlöny 1922f.	Belügyi Közlöny, 27. évf. (1922), 22. sz., 1922. május 7.
MTI, Napi hírek.	Magyar Távirati Iroda, Napi hírek, 13. kiadás. 1922. április 11.
Nemzetgyűlési Napló 1920–1922.	Az 1920. február 16-ára összehívott nemzetgyűlés nyomtatványai. Napló. IV. kötet. Bp., 1920.

Sajtóforrások

Berky 1922.	Berky Gyula volt sarkadi képviselő a berettyóújfalusi kerületben. Bihar Népe, 2. évf. (1922), 23. sz., 1922. május 18. 1.
Bethlen 1922.	Gróf Bethlen István miniszterelnök, nagyatádi Szabó István és Gömbös Gyula Berettyóújfaluban. Bihar Népe, 2. évf. (1922), 21. sz., 1922. május 11. 1–2.
Bihari körút 1920.	Nagyatádi Szabó bihari körútja. Magyarország, 27. évf. (1920), 136. sz., 1920. június 8. 4.
Bölöny 1936.	Dr. Bölöny Andor halála. Bihar, 10. évf. (1936), 16. sz., 1936. április 16. 2.

- Budapesti Hírlap 1913. A berettyóújfalusi választás. Budapesti Hírlap, 33. évf. (1913), 179. sz., 1913. július 30. 4.
- Eljárás 1922. Bűnvádi eljárás Szilágyi Lajos ellen. Bihar Népe, 2. évf. (1922), 26. sz., 1922. március 28. 2.
- Értekezlet 1922. Pártunk értekezlete. Bihar Népe, 2. évf. (1922), 10. sz., 1922. március 9. 3.
- Fejléc 1922. Lapunk fejlécének változása. Bihar Népe, 2. évf. (1922), 9. sz., 1922. március 2. 3.
- Felhívás 1922. Felhívás a b.-ujfalui választókerület választópolgáraihoz! Bihari Újság, 3. évf. (1922), 8. sz., 1922. február 23. 1.
- Gömbös 1922. Gömbös Gyula látogatása az iparosok körében. Bihar Népe, 2. évf. (1922), 22. sz., 1922. május 14. 2.
- Görgey 1922. Nemzetgyűlési képviselőjelöltünk: Görgey József. Bihar Népe, 2. évf. (1922), 18. sz., 1922. április 27. 2.
- Gura-Dobra 1922. Gura-Dobra és Toporc. Bihari Újság, 3. évf. (1922), 16. sz., 1922. április 20. 2.
- Hírek 1922. Hírek. Bihar Népe, 2. évf. (1922), 20. sz., 1922. május 7. 3
- Hogyan 1922. Hogyan győzött Szilágyi Lajos? Magyarország, 29. évf. (1922), 121. sz., 1922. május 30. 4.
- Ingerültség 1922. Nagy ingerültség az ellenzéken a budapesti választók összeírása miatt. Pesti Napló, 73. évf. (1922), 81. sz., 1922. április 8. 1.
- Jogfosztás 1922. Nagy felzudulás az ellenzéken az 50–60 százalékos jogfosztás miatt. Pesti Napló, 73. évf. (1922), 38. sz., 1922. április 19. 1.
- Kormányzópárt 1921. Nem lesz egységes kormányzópárt. Magyarország, 28. évf. (1921), 30. sz., 1921. február 8. 1–2.
- Kortesnóták 1922. Engedély nélkül terjesztett kortesnóták. Bihari Újság, 3. évf. (1922), 25. sz., 1922. június 22. 1.
- Kossuth-párt 1922. A Kossuth-párt a választásokon. Magyarország, 29. évf. (1922), 85. sz., 1922. április 13. 2.
- Körút 1922. Görgey József körútja kerületében. Bihar Népe, 2. évf. (1922), 23. sz., 1922. május 18. 1.
- Küldöttségünk 1922. Küldöttségünk Budapesten. Bihar Népe, 2. évf. (1922), 17. sz., 1922. április 20. 1.
- Mayer 1922. Mayer János miniszter és Görgey József és Berky Gyula kerületében. Bihar Népe, 2. évf. (1922), 24. sz., 1922. május 21. 3.

- Nagyatádi 1922. Nagyatádi Szabó nem támogat mást Nyíregyházán, csak az egységes párt jelöltjét. Nyírvidék, 43. évf. (1922), 64. sz., 1922. március 18. 1.
- Népgyűlés 1922. Népgyűlés Berettyóújfaluban. Bihar Népe, 2. évf. (1922), 19. sz., 1922. május 4. 3.
- Népszava 1922. Nem szabad május elsején gyűléseket tartani. Népszava, 50. évf. (1922), 93. sz., 1922. április 25. 2.
- Nyílt levél 1922. 1–2. Nagyatádi Szabó István nyílt levele. Bihar Népe, 2. évf. (1922), 17. sz., 1922. április. 20. 1–2.
- Passzivitás 1922. Ujból kísért a passzivitás gondolata. Világ, 13. évf. (1922), 81. sz., 1922. április 8. 1.
- Piskáros 1922. Piskáros, Gura-Dobra és Toporc. Bihar Népe, 2. évf. (1922), 18. sz., 1922. április 27. 2.
- Plakátok 1922. Plakátok tengere. Bihari Újság, 3. évf. (1922), 16. sz., 1922. április 20. 2.
- Politika 1922. A politika eseményei Berettyóújfaluban. Bihari Újság, 3. évf. (1922), 21. sz., 1922. május 25. 3.
- Programbeszéd 1922. Görgey programbeszéde Berettyóújfaluban. Bihar Népe, 2. évf. (1922), 26. sz., 1922. május 28. 1.
- Szózat 1922. A miniszterelnök a bihari és hajdúmegyei választók között. Szózat, 4. évf. (1922), 105. sz., 1922. május 9. 7.
- Távirat 1922. Szilágyi Lajos tiltakozó távirata a belügyminiszterhez és a jogvédő bizottsághoz. Pesti Napló, 73. évf. (1922), 86. sz., 1922. április 14. 1.
- Utolsó hét 1922. Az utolsó hét eseményei. Bihari Újság, 3. évf. (1922), 21. sz., 1922. május 25. 2.
- Vigyázzunk 1922. Vigyázzunk a pártunk közé furakodó idegenekre. Bihari Újság, 3. évf. (1922), 21. sz., 1922. május 25. 2.
- Zászlóbontás 1922. Zászlóbontás. Bihar Népe, 2. évf. (1922), 9. sz., 1922. március 2. 2.

Szakirodalom

- Bagdi 2021. Bagdi László: „A világ közepe” – Berettyóújfalu vármegyeszékhelyé alakulása 1920–1928. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXVI. Szerk.: Sándor Mária. Berettyóújfalu, (2021). 7–52.

- Bagdi–Török 2021. Bagdi László, Török Péter: „Hazádnak rendületlenül...” Egy korszakos közszolga ünnepi beszédének margójára. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXVI. Szerk.: Sándor Mária. Berettyóújfalu, (2021). 53–78.
- Dósa 1968. Dósa Rudolfné: A MOVE megalakulása és tevékenysége az 1918-as polgári demokratikus átalakulás időszakában. In: Hadtörténelmi Közlemények, 15. (1968) 3. sz. 464–485.
- Duró 2014. Duró Ferenc: „Faluváros”, avagy Berettyóújfalu kortárs percepciója a XX. század első felében. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XVII–XIX. Szerk.: Sándor Mária. Berettyóújfalu, (2014). 51–69.
- Hubai 2001. Hubai László: Magyarország XX. századi választási atlasza, 1920–2000. II. kötet. Bp., 2001.
- Ignác 2016. Ignác Károly: Korlátozás és ellenőrzés – választási kampányok a Horthy-korban. In: Parlamenti választási kampányok Magyarországon. Szerk.: Feitl István. Bp., 2016. 57–76.
- Lengyel–Vidor 1931. Magyar Országgyűlési Almanach 1931–1936. Ötszáz magyar élet. Szerk.: Lengyel László, Vidor Gyula. Bp., 1931.
- Mester 2010. Mester Magdolna: Kárpátaljai kortesdalok az Országos Széchényi Könyvtárban. In: Kárpátaljai Hírmondó, 6. (2010) 1. sz. 20–21.
- Nyakas 1981. Nyakas Miklós: Berettyóújfalu politikai és társadalmi élete a polgári korszakban. In: Berettyóújfalu története. Szerk.: Varga Gyula. Berettyóújfalu, 1981. 299–321.
- Paksy 2010. Paksy Zoltán: Választások Bethlen módra – 1922. In: Parlamenti választások Magyarországon 1920–1998. Szerk.: Földes György, Hubai László. Bp., 2010. 83–109.
- Püski 2009. Püski Levente: Választási rendszer és parlamentarizmus a Horthy-korszakban. In: A magyar jobboldali hagyomány 1900–1948. Szerk.: Romsics Ignác. Bp., 2009. 73–101.
- Püski 2019. Püski Levente: Végjáték és kezdet. Az első nemzetgyűlés pártstruktúrája 1922 első felében. In: Századok, 153. (2019) 2. sz. 379–401.
- Sipos 2014a. Sipos József: Bethlen, Nagyatádi és Gömbös tiszántúli 1922. májusi választási körútja és annak eredményei. In: A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 56. Szerk.: Istvánovits Eszter. Nyíregyháza, (2014). 303–333.
- Sipos 2014b. Sipos József: Az Egységes Párt szervezése és 1922-es tavaszi kampánya. In: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Új folyam 1. Szerk.: Bárkányi Ildikó, F. Lajkó Orsolya. Szeged, (2014). 329–343.

- Személyi Adattár 1938. Bihar vármegye. (Magyar Városok és Vármegyék Monografiája XXV.) II. rész. Szerk.: Nadányi Zoltán. Bp., 1938.
- Taschek 2018. Taschek Zoltán: Az 1922. évi nemzetgyűlési választások Sopronban. In: Múltunk – politikatörténeti folyóirat, 63. (2018) 1. sz. 50–86.
- Török 2008. Török Péter: Két életrajz Gulyás Pál gyűjteményéből – Bölöni Bakó Zoltán, Brózik Dezső. In: Rálátás. Zsákai helytörténeti – honismereti, kulturális tájékoztató, 9. (2008) 4. sz. 28–33.
- Varga 1981. Varga Gyula: Berettyóújfalu gazdaságnéprajza a két világháború között. In: Berettyóújfalu története. Szerk.: Varga Gyula. Berettyóújfalu, 1981. 417–431.
- Veszprémy 2021. Veszprémy László Bernát: 1921. A Horthy-rendszer megszületésének története. Bp., 2021.
- Vonyó 2018. Vonyó József: Gömbös Gyula és a hatalom. Egy politikussá lett katonatiszt. Pécs, 2018.

Kiri Edit

Bihari vonatkozások az önkéntes néprajzi gyűjtők és a honismereti mozgalom történetében

Tanulmányomban bemutatom a magyarországi önkéntes néprajzi gyűjtés nagyobb fordulópontjait és számos bihari vonatkozást.

A Magyar Néprajzi Lexikon 1981-ben a következőképp határozta meg az önkéntes néprajzi gyűjtőt: az a személy, „*aki nem hivatalos elfoglaltságból, hanem önként, a népi kultúra iránti szeretetből és tiszteletből végzi gyűjtőmunkáját, de tudományos feldolgozással és értelmezéssel általában nem foglalkozik. A magyar néprajztudomány első jeles művelői mind önkéntes gyűjtők voltak, önképzéssel emelkedtek tudósokká, s amidőn később nagy műveikhez anyagot gyűjtöttek, önkéntes gyűjtő társaik segítségét vették igénybe. Erdélyi János, Kriza János, Ipolyi Arnold, Kész Aron, Kálmány Lajos és mások népköltészeti gyűjteményei nagyobb részt, Hermán Ottó halászati monográfiája részben önkéntes gyűjtők közreműködésével születtek. A múlt század végétől – a magyar néprajzi élet kibontakozásától – mindig akadtak önkéntes gyűjtők, akik értékes gyűjtésekkel gyarapították a néprajzi ismereteket.*”¹ Az önkéntes gyűjtők minden társadalmi osztályból és különböző rétegekből verbuválódtak: nagy számmal voltak köztük értelmiségiek (tanárok, tanítók, lelkészek), de földbirtokosok, tisztviselők, munkások és parasztok is.²

Az utóbbi években több tudománytörténeti feltáró munka született egyes idevonatkozó témakörökből és időből, ezeket felhasználva vázolhatjuk röviden az önkéntes gyűjtések történeti alakulását és intézményesülését.

1. A Folklore Fellows magyar osztálya

„1907-ben K. Krohn, A. Oldrik és C. W. von Sydow kezdeményezésére alakult meg Helsinkiben a folklórkutatók szövetsége (Folklore Fellows, Folkloriatischer Forscherbund, Fédération des Folkloristes) azszal a céllal, hogy a kutatók számára az egyes országok népköltési, népszokás- és néphitanyagát hozzáférhetővé tegye (rövidítve: FF). Elképzelésük az volt, hogy a nagy gyűjteményekről jegyzékeket készítenek, s azt valamely nemzetközi nyelven kiadják.”³

Katona Lajos 1908-ban ajánlotta az FF-et a Magyar Néprajzi Társaság figyelmébe, alapszabályának tíz pontját az Ethnographiában is közzétette.⁴ Az FF magyar osztálya azonban csak 1911-ben, az FF folyóirata, a Folklore Fellows Communications első számainak megjelenése után alakult meg Sebestyén Gyula elnökletével. Célul tűzték ki a társadalmi gyűjtők minél szélesebb körének bevonásával és megfelelő képzésével a magyarság és a nemzetiségek néphagyományainak összegyűjtését.⁵ Sebestyén Gyula és az FF magyar osztályának titkára, Bán Aladár kezdeményezték gyűjtési útmutatók, témajavaslatok, kérdőívek összeállítását és megjelentetését.⁶ A közösen jegyzett Tájékoztatóban⁷ pedig a gyűjtéssel szemben

¹ Kósa 1981. 123.

² Uo.

³ Kovács 1979. 188. További bőseges irodalommal lásd még: Olosz 2018. 20–23.

⁴ Katona 1908.

⁵ Sebestyén 1912.

⁶ A közgyűjteményekben található, Hajdú-Bihar megyére vonatkozó, főként önkéntesek kérdőíves gyűjtéseit egy későbbi tanulmányban foglalom össze.

⁷ Sebestyén–Bán 1912.

állított legfontosabb követelményeket, a javasolt témaköröket, valamint egy kérdőívet adtak közre. Bestestyén Gyula hangsúlyozta a gyűjtött anyag betűhív lejegyzésének és a több adatközlő megkérdésének szükségességét, felhívta a figyelmet az előadók adatainak pontos lejegyzésére. Ezek mai napig ható iránymutatások a szakszerű néprajzi gyűjtések számára.⁸

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára szolgált volna a nemzetközi jelentőségű vállalkozás eredményeként várható nagy mennyiségű kézirat elhelyezésére, ahol külön folklór osztályt kívánt szervezni.⁹ Az általa elképzelt országos archívum azonban csak jó negyedszázad múlva a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattáraként (ma Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum) szerveződött meg 1939-ben.¹⁰

1.1. Folklórgyűjtés Nagyszalontán a Folklore Fellows helyi gyűjtőszövetségének megalakulása előtt

Nagyszalonta népköltészetére és néphagyományaira már a Folklore Fellows helyi gyűjtőszövetségének megalakulása előtt ráterelődött a figyelem, hiszen az érdeklődés visszanyúlik a 19. század közepére. A legelső híradást Arany Jánosnak köszönhetjük, aki 1851-ben tette közzé a szalontai betyár, Fábján Pista nótájának két változatát.¹¹

Majd közel félszázadnyi szünet után csak a 20. század elején éledt újra fel a nagyszalontai néphagyományok iránti érdeklődés, és kapcsolatba hozható a hajdúváros főgimnáziumának létesítésével. *„Az 1903 őszen megnyílt iskola nyolc osztályos főgimnáziummá való kiépülése együtt járt a tanári testület fokozatos bővítésével. Ennek során került Nagyszalontára a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem két latin-magyar szakos végzetttje: előbb Viski Károly (1882–1945), majd az ő helyébe lépő Szendrey Zsigmond (1879–1943). Az egymást váltó két tanár pályájában sok a közös vonás: mindketten nyelvésznek indultak, s mindketten jeles néprajztudóssá váltak; egyiknek sem volt szalontai kötődése, de a hajdúvárosban töltött három, illetve hat és fél év csaknem döntő módon határozta meg mindkettőjük későbbi elkötelezettségét a néprajz iránt. Arany János szülővárosa mindkettőjüknek kincsésbánya volt nyelvjárásának, hiedelemvilágának, költészetének, építkezésének, tárgy világának gazdagságával, sokszínűségével, nemkülönben Arany Jánosra vonatkozó hagyományvilágával. Csak így magyarázható, hogy egy évi ott tartózkodás után mindketten a szalontai néphagyományok témakörében írták meg tanári székefoglalónak tekinthető adatközlő dolgozatukat.”¹²*

Háromévi nagyszalontai tanárkodás után Viski Károlyt áthelyezték Budapestre. Helyére 1912 ősztől Szendrey Zsigmond került, aki megelőzőleg Pécsen, Gyöngyösön, Bártfán, Makón, Munkácson és Petrosényben volt gimnáziumi tanár. *„Úgy tűnik, Szendreyt is elemi erővel érintette meg Arany népének kultúrája, mert mire a tanár végére értek, elkészítette Nagyszalontai népies hiedelmek és babonák című adatközlő írását, mely az 1912/13-as iskolai értesítőben meg is jelent.¹³ A közlemény azon túl, hogy mintegy ötszáz Nagyszalontán gyűjtött babonát tartalmaz, abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy Szendrey Zsigmond az FF magyar osztályának Tájékoztatója szerint csoportosította és mutatta be a gyűjtött hiedelemanyagot.”¹⁴*

⁸ Landgraf 2016. 101.

⁹ Erről bővebben: Olosz 2018. 36–42.

¹⁰ Landgraf 2016. 101.

¹¹ Olosz 2018. 43.

¹² Uo.

¹³ Szendrey 1913.

¹⁴ Olosz 2018. 44.

Olosz Katalin könyvében írja, hogy „Szendrey Zsigmond az 1912/13-as tanévben egyéni kezdeményezéséből megkezdte Nagyszalonta népköltészetének és népi biederemvilágának szövegeit/adatait összegyűjteni. Munkája, melybe bevonta tanítványait is, olyan eredményes volt, hogy 1913 márciusának végén már a gyűjtemény kiadása ügyében kereste meg levélben Sebestyén Gyulát. [...] Az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének megalakulása – 1913. december 18. – előtt Szendrey Zsigmondnak tehát már kész gyűjteménye volt, amit az FF magyar osztályának Tájékoztatója szerint rendezett. És azt se feledjük el, hogy Szendrey Zsigmond vetette fel, ugyancsak az 1912/13-as tanév folyamán a szalontai gyűjtőszövetség megalakításának gondolatát.”¹⁵ Olosz fontosnak tartja kiemelni, hogy „a Szalontai Lapok tudósítója említi ugyan, hogy »a Magyar Néprajzi Társaság kezdeményezésére nemrégiben az egész országra kiterjedő mozgalom indult meg a néphagyományok összegyűjtésére, Szalonta vonatkozásában azonban csupán arról számolhatott be, hogy ott Szendrey Zsigmond egyéni kezdeményezésére, intézményes keretek nélkül folyik a gyűjtőmunka, melyhez Szendrey a szalontai társadalom aktív közreműködését kéri.”¹⁶

1.2. A nagyszalontai gyűjtőszövetség megalakulása és tevékenysége

A nagyszalontai gyűjtőszövetség megalakulása önmagában is jelentős esemény volt a szalontai néphagyományok feltárása/vizsgálata szempontjából. A legújabb kutatások szerint sajátos helyzetet teremtett azzal, hogy 1913. december 18-tól kezdve Nagyszalontán két szálon futott a néphagyományok gyűjtése. „Egyfelől megindult – Szendrey Zsigmond irányításával – a diákok központilag szervezett gyűjtőmunkája a Folklore Fellows magyar osztályának égisze alatt, másfelől Szendrey Zsigmond tovább folytatta saját egyéni gyűjteménye gyarapítását, de ugyancsak a Folklore Fellows keretén belül, hiszen 1913. december 18-án nemcsak ifjúsági gyűjtőszövetség alakult Nagyszalontán, hanem egy »tanári gyűjtőszövetség« is.”¹⁷

Olosz Katalin megállapítja, hogy „a két különböző úton-módon folyó gyűjtésről – talán a források szűkszáványa miatt – ez ideig nem vett tudomást a szakirodalom, ennek következtében a nagyszalontai gyűjtéssel kapcsolatban számos felvetődő kérdés megválaszolása elmaradt. Az egymástól hol függetlenül folyó, hol egymással óhatatlanul összekeveredő gyűjtések menetében újabb leágazást hozott 1916 őszétől Kodály Zoltán bekapcsolódása a gyűjtőmunkába, melynek folytán párhuzamosan különböző indíttatású, különböző szemléletű és minőségű gyűjtőmunka folyt Nagyszalontán 1912 őszétől 1919 márciusáig.”¹⁸

„A Szalontán 1913. december 18-án megalakult gyűjtőszövetség sok tekintetben eltért a többi vidéki gyűjtőszövetségtől. [...] Nagyszalontán egyetlen főgimnázium diákságának kellett helytállnia. Ennek a helyzetnek tudható be, hogy Szalontán nem csak a három felső osztály tanulói vettek részt a gyűjtőmunkában, hanem kezdettől fogva bekapcsolódtak a kisebb osztályok tanulói is. Ebben kétségtelenül közrejátszott az is, hogy a szalontai diákok csak egyetlen tanévben – a csonka 1913/14-esben – gyűjtöttek békeidőben, további négy éven át háborús körülmények között folyt a gyűjtőmunka, amikor a nagyobb diákok előrehozott hadi érettségi vizsgát tettek, s az iskola padjaiból egyenesen hadba vonultak.”¹⁹

¹⁵ Olosz 2018. 45.

¹⁶ Olosz 2018. 46.

¹⁷ Olosz 2018. 48.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Olosz 2018. 52.

1.3. A szalontai diákgyűjtőkről

Mint ahogy fentebb utaltunk rá, számtalan példát hozhatunk a magyar népköltészeti gyűjtések történetéből arra, hogy a folklóradatok tekintélyes hányada közös erőfeszítések árán, társadalmi gyűjtés útján vált ismertté. Elég, ha a 19. század első nagy reprezentatív népköltési gyűjteményeire gondolunk: a *Népdalok és mondák* három kötetére (1846–1848), a *Vadrózsákra* (1863), vagy a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötetére (1872), melyeket egytől egyig gyűjtési felhívások nyomán küldött népköltészeti anyagból szerkesztett összesítő kiadvánnyá Erdélyi János, Kriza János, illetve Gyulai Pál és Arany László. A magyar folklórgyűjtés történetében az sem ritka, hogy egy-egy tanár buzdítására diákok vállalkoztak népköltészeti adatok összegyűjtésére.²⁰ A 20. század folyamán is igényt tartott a diákgyűjtők közreműködésére a folklórtudomány: a tudományos igényű gyűjtések mellett, azokkal párhuzamosan, folklórgyűjtő diákok, kisebb-nagyobb iskolások gyűjteményei tették lehetővé a magyar népköltészet minél alaposabb, regionális megismerését. Hivatkozhatjuk itt például Szendrey Zsigmond nagyszalontai tanítványainak gyűjteményét.²¹

„A nagyszalontai gyűjtőszövetség abban is eltért az összes többtől, hogy megalakulásától kezdve öt éven át folyamatosan tevékenykedett: 1918 nyaráig minden évben részt vettek gyűjtői a pályázatokon. Összesen mintegy negyven diákgyűjtőről tudunk, számuk azonban bizonytalan, mert összesítő névsor a nagyszalontai gyűjtőszövetségben tevékenykedő diákokról soha nem készült, és nem maradtak fenn hiánytalanul a gyűjtemények sem.”²² Olosz Katalin a könyve mellékletében az 1. sz. táblázatban közreadja a szalontai diákgyűjtők névsorát, és jelzi, hogy száz év távlatából és kellő dokumentáció hiányában a teljes névsort ma már aligha lehet rekonstruálni.²³

Az FF a Magyar Néprajzi Társasággal közösen vándorgyűléseket szervezett többek között Sárospatakon, Egerben, Pápán, Győrött, Kaposváron, Komáromban, Kecskeméten, Kisújszálláson, Nagyszalontán, Gyulán és Kassán. Megnyerték céljaiknak a különböző középfokú és felsőfokú tanintézetek vezetőit, akik egyrészt a diákságot lelkesítették, másrészt pályadíjakat tűztek ki a legjobban sikerült gyűjtésekre.²⁴ 1912–14-ben nagyszámú gyűjtemény érkezett be a sárospataki, egri, pápai, győri és nagyszalontai diákság köréből, ekkor azonban az I. világháború kitörése következtében a gyűjtések nagyon meggyérültek, majd félbe is szakadtak.²⁵

A mozgalom gyűjtőfüzetei Sebestyén Gyula hagyatékával együtt a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárába kerültek. Összességében megállapíthatjuk, hogy az Adattárban jelenleg 49 nagyszalontai diákkéziratot²⁶ tartanak nyilván. „Ez a szám azonban korántsem jelenti azt, hogy ennyi pályamunka készült volna 1913 és 1918 között Nagyszalontán. Sok diákgyűjtőnek csak a nevét ismerjük, gyűjteménye vagy elkallódott, vagy lappang valahol az Etnológiai Archivum még feldolgozatlan kéziratállományában – a többi gyűjtőszövetség által beküldött diákkézirathoz hasonlóan.”²⁷

²⁰ Olosz 2018. 19.

²¹ Szendrey 1924. További példákat sorol még: Olosz 2018. 20.

²² Olosz 2018. 52.

²³ Olosz 2018. 446–449.

²⁴ Kovács 1979. 188.

²⁵ Uo.

²⁶ 20 olyan tételt részletesen közöl Olosz Katalin, amelyekben balladák, epikus énekek, illetve azok prózai változatai szerepelnek: Olosz 2018. 429–438. 2 kéziratot közöl Kiri Edit, amelyben népi orvoslásra vonatkozó adatokat találunk: Kiri 2022. 31–34.

²⁷ Olosz 2018. 86.

2. Táj- és népkutatás

1939–40-től a táj- és népkutatás keretében vett nagyobb lendületet a középiskolások néprajzi gyűjtőmozgalma.²⁸ A Táj- és Népkutató Központ komplex kutatási céllal alakított tudományos intézet volt. „*A budapesti egyetemen Teleki Pál gazdaságföldrajzi, Györffy István néprajzi és Magyary Zoltán közigazgatástudományi tanszékeinek közreműködésével 1938 októberében Teleki Pál akkori vallás- és közoktatásiügyi miniszter rendeletére létesült. A Táj- és Népkutató Központ előzményét a gazdaságföldrajzi és a néprajzi tanszéknek a kialakítandó tiszafüredi öntözővírt területén, a közigazgatástudományi tanszéknek a tatai járásban végzett gazdaságföldrajzi, néprajzi és szociográfiai felmérése jelentette (1936–1938).*”²⁹

A kutatómunka eredményét 1938 novemberében a Károlyi-palotában rendezett kiállításon mutatták be, amely felhívta a figyelmet a magyar vidék szociális problémáira, a súlyosbodó földkérdésre és a közigazgatás reformjának szükségességére. A kiállításnak nagy közönségsikere és sajtóvisszhangja volt.³⁰ Az akkori jobboldali sajtótámadás és a parlamenti interpelláció miatt 1938 végén Teleki Pál a Táj- és Népkutató Központot feloszlatta. Újjáalakulására Országos Táj- és Népkutató Intézet néven Györffy István néprajzi tanszékehez kapcsolódóan 1939 januárjában került sor. 1939 őszétől, Györffy István halálától Kádár László igazgatása alatt a műegyetemi gazdaságföldrajzi tanszékhez tartozott.³¹

Majd 1941 őszén a frissen életre hívott Teleki Pál Tudományos Intézet Államtudományi Intézetének Táj- és Népkutató Osztálya lett. A Táj- és Népkutató Intézet, illetve Osztály sorozatos kiszállásokat és kutatótáborokat³² szervezett fiatal szakemberek és egyetemi hallgatók részvételével.

Az intézet kiadásában megjelent „A Magyar Táj- és Népkutatás Könyvtára” című kötetekben részben beszámoltak a kutatások eredményeiről. „*1945-ben a Táj- és Népkutató Osztály Néptudományi Intézet néven önállósult és a Teleki Intézet utódja, a Kelet-európai Tudományos Intézet tagintézete lett. Az 1949 novemberében bekövetkezett feloszlatásáig a háború utáni nehézségekkel küszködve folytatta tudományos kutatásait. Kiadta a Magyar Népkutatás Kézírókönyve füzeteit, melyek alapvető bibliográfiai tájékozódást nyújtanak a néprajztudományban. Megjelentette korábbi sorozatának újabb köteteit és a Néprajzi Tanulmányok c. sorozatot.*”³³

Morvay Péter a több nevű Táj- és Népkutató Intézet titkára lett (Országos Táj- és Népkutató Központ, Országos Táj- és Népkutató Intézet, Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya). Tevékenységük összhangban volt s párhuzamosan haladt az Etnológiai Adattárban önkéntes segítőkkel folyó munkával. Kiegészítette, megerősítette azt.³⁴

A kutatótáborok egyik kiemelkedő bihari vonatkozása Molnár Vilmos nevéhez köthető. Molnár 1937-től dolgozott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Orvosi-

²⁸ Kósa 1981. 123.

²⁹ Kósa 1982. 146–147.

³⁰ A kiállításról és annak visszhangjáról lásd még: Kiss 1984.

³¹ Kósa 1982. 147.

³² A kutatótáborokról lásd még: Morvay 1986. és Molnár 1986. „*Mindmáig szinte elenyészően csekély mennyiség került feldolgozásra a több mint 20 táj- és népkutató tábornak a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában őrzött hatalmas, szöveges, fényképes, rajzos dokumentumanyagból. Pedig ennek az értékes gyűjteménynek a feldolgozása nemcsak tudománytörténetileg volna jelentős, hanem a folyó néprajzi–népismereti–társadalomtörténeti kutatások számára is számottevő eredménnyel járna.*” Morvay 1986. 22.

³³ Kósa 1982. 147.

³⁴ Zika 1989. 45.

fakultása Közegészségtani Intézetében orvos, egyetemi tanársegédként, ahol az egyetem összes hallgatóját, egyetemi éveik alatt két alkalommal egészségvizsgálatban részesítették. 1941 januárjában lépett kapcsolatba az Országos Táj- és Népkutató Intézettel, amikor vezetőjéhez, Kádár László egyetemi magántanárhoz fordult azzal a kéréssel, hogy az iskolai nyári szünetben közegészségügyi szempontú falukutatást végezne. Szerette volna jobban megismerni a falusi nép életviszonyait és adatokat gyűjteni az ország különböző tájairól későbbi, átfogóbb orvosi vizsgálathoz.

Amikor Molnár Vilmos 1940-ben átvette az egyetemi hallgatók egészségvizsgálatainak a vezetését, felmerült a gondolat, hogy kívánatos lenne ezeket a megelőző vizsgálatokat szélesebb körre kiterjeszteni. Elsősorban a falvakra gondoltak, hiszen ott pusztított a legjobban „népbetegségünk, a tüdőgümőkór, s ez a réteg szorult legsürgősebben a segítségre”.³⁵ Kádár László helyeselte a tervet, és azt tanácsolta, hogy alakítsanak népegészségügyi szakcsoportot önként jelentkező orvostanhallgatókból, akik érdeklődnek a falusi higiénés viszonyok iránt. Továbbá javasolta Molnár Vilmosnak, hogy tartson elméleti előadásokat havonta két alkalommal az önkénteseknek, majd a tanév végén gyakorlatképpen kirándulni menjenek.

Felhívására 42 orvostanhallgató jelentkezett, akik eljártak az előadásokra, és közülük 18-an részt vettek májusban Gödöllőn és Úriban a kiránduláson. Mivel az I. és II. éves hallgatók klinikai tárgyakat még nem hallgattak, ezért, megkönnyítve számukra a kutatómunkát, kérdőíveket sokszorosított Molnár, hogy a családoknál ezek segítségével gyűjtsenek majd adatokat.

A falukutatást – ugyancsak a Táj- és Népkutató Intézet tanácsára – Észak-Erdélyben kezdték el, az előző évben (1940) visszacsatolt, magyarok lakta falvakban, ahol már dolgoztak tájkutató szakcsoportok (Magyarnemegye).

1941. július 17-én a Bihar megyei Micskére ment két orvostanhallgatóval: Balogh Imrével és Treit Sándorral. Két hetet töltöttek a településen. Tálasi István tanácsára „egészségügyi néprajzra” is kitértek: mit tudnak az emberi testről, az egyes szervekről és azok élettani működéséről; mit tudnak a különböző betegségekről, azok okozóiról, és milyen gyógyeljárásokat használnak különböző betegségek esetén. Ezen kívül a szociális viszonyok iránt is érdeklődtek (foglalkozás, földbirtok nagysága, állatállomány stb.). A községi orvostól is hasznos ismereteket kaptak, a népmozgalmi adatokat pedig a helybeli plébánián és a községházán vezetett anyakönyvekből szerezték be.³⁶

1943 júliusában visszament több településre (Bogdánd, Magyarnemegye), hogy a korábbi anyagot kiegészítse, így július 16-án, Micskén is megfordult. Beszámolója szerint „*ez évi kutatásom teljes egészében arra irányult, hogy adatokat gyűjtsék a falusi nép egészségügyi ismereteiről: mit tudnak az emberi szervezetről és a betegségekről? Ezekből kiderült, hogy még mindig sok a babona és kuruzslás a falvakban. Ezzel be is fejeződött népegészségügyi falukutatásom, mert az 1944. év nyara már nem volt alkalmas ennek folytatására*”.³⁷

Molnár Vilmos Micskéről írt közegészségügyi tanulmánya³⁸ a Néptudományi Intézet hagyatékával együtt került 1949-ben a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárába, amit

³⁵ Molnár 1986. 26.

³⁶ Molnár 1986. 27. 1941-ben még kiszálltak Székre, Viskre (Máramaros megye), 1942-ben Bogdándra (Szilágymegye), Kopácson is jártak (Baranya megye), de ott beszámolója szerint komolyabb munkára nem volt Molnárnak ideje.

³⁷ Molnár 1986. 27.

³⁸ Molnár 1944a. EA4647. Továbbá részleteket találhatunk a kéziratból: Kiri 2022. 39–40.

1958 decemberében leltároztak be. Írt még Micske táplálkozási viszonyairól,³⁹ és egyes történeti, gazdaságtörténeti, népmozgalmi stb. írása⁴⁰ is megtalálható az archívumban.

Egyébiránt a középiskolai táj- és népkutató körök sikeres és jelentős tevékenységéről még kevesebbet tud a közvélemény, mint a tájkatató táborokról, noha egykori irányítóik és munkásaik sok hasznos elemet közvetítettek, honosítottak meg a néprajzi-nyelvjárási gyűjtőmozgalom gyakorlatában, „*majd az ennek úttörése nyomán szélesebb alapon, a több ágazattal kibontakozott honismereti mozgalomban*”.⁴¹ Az Államtudományi Intézet keretében működő Táj- és Népkutató Osztályon belül kibontakozott ki az ifjúsági táj- és népkutató munka. A középiskolai tájkatató gondolata 1939-ben merült fel először abban a táj- és népkutató mintatáborban,⁴² amit Györffy István vezetett Kiskunhalason. A középiskolai tanárok – elsősorban magyar-, földrajz-, természetrajz- és történelem szakos tanárok – részvételével országos tanfolyamot szerveztek mindenekelőtt a témakör tanítási módszereinek megismertetésére. De a tanfolyamtól függetlenül is több helyen megindult a tájkatató munka.⁴³ Fellendítésére Morvay Péter 1941 tavaszán országos középiskolai táj- és népkutató pályázatot szervezett meg,⁴⁴ melyre 16 középiskolából 131 pályamű érkezett be. A középiskolai tájkatató segítségére az említettekén túl a legnagyobb pályamunkákból kiadvány is készült.⁴⁵

„*Morvay 1942-től a regösccserkészek nyári táborozásait is rendszerint arra használta, hogy megtanítsa a táborozókat a tudománysegítő munkára, s megismertesse velük a magyar tájak természeti és kulturális értékeit.*”⁴⁶

Morvay Péter így emlékezik vissza: „*a tanítóképzők és középiskolák magyar szakos tanárai számára rendezték itt, kiváló szakemberek bevonásával magyarságismereti, népismereti tanfolyamot, s ennek hatására alakultak számos helyen elevenen működő középiskolai táj- és népkutató körök. (Akkor még a tanítóképző is középiskolának számított.) Ezek a körök voltak a későbbi honismereti szakkörök elődei, s ezek számára hirdettünk táj- és népkutató pályázatot több alkalommal, ami a későbbi honismereti mozgalom motorjának bizonyult, s az 1952 óta évenként folyamatosan meghirdetett országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázatnak előképei voltak*”.⁴⁷ Morvay 1949-ben, miután hazatért a szovjet hadifogságból, a Néprajzi Múzeumban folytatta az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom kialakítását, szervezését és működtetését.⁴⁸

3. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat

A Néptudományi Intézet megszűnése után a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárának gyűjtésszervezési munkáját bízták Morvay Péterre. A gyűjtők szervezését már 1939–1940-ben megkezdte Gunda Béla és K. Kovács László svéd és finn példák alapján.

³⁹ Molnár 1942. EA24217.

⁴⁰ Molnár 1944b. EA4648.

⁴¹ Morvay 1986. 23.

⁴² Vég 1942.

⁴³ V. Szathmári 1993. 4.

⁴⁴ Amit még kettő követett, ajánlott témákkal és szabad választási lehetőséggel. Timaffy 1979. 53.

⁴⁵ „*A kiadványok egy kötete [Vég 1942.] a Debreceni Református Gimnázium Önképzőköre Csűry Bálint nevét viselő tájkatató szakosztály pályamunkáit közli mintegy annak elismeréseként is, hogy pályamunkáikkal ők nyerték el a munkaközösségek első díját.*” V. Szathmári 1993. 4. A pályázatra beérkezett anyagot a Déri Múzeum néprajzi gyűjteménye adattára őrzi.

⁴⁶ Halász 2014.

⁴⁷ Zika 1989. 45.

⁴⁸ Halász 2014.

Ez még kérdőíves gyűjtés volt, amit Morvay Péter fejlesztett tovább pályázati rendszerré.⁴⁹ 1950-től megelénkült a gyűjtő-, a muzeológiai és a tudományos feldolgozó-munka. Morvay Péter a kérdőíves gyűjtés megújításához kérdőíveket készített, amelyek a továbbiakban folyamatosan megjelentek az Adattári Értesítőben. Az országos társadalmi néprajzi gyűjtőpályázatot 1952-ben a Néprajzi Múzeum és a Népművészeti Intézet hirdette meg.⁵⁰

Tehát 1952-ben megindult az Országos Néprajzi (1960-tól Néprajzi és Nyelvjárási)⁵¹ Gyűjtőpályázat, és alapja lett a Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtőszakosztályába szerveződött, országosan kibontakozott önkéntes gyűjtőmozgalomnak.⁵²

Továbbá Morvainak közvetve és közvetlenül egyaránt része volt abban, hogy az Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat példáját követve hasonló pályázati és szakmai irányító rendszer jött létre a honismereti mozgalom helyörtörténeti ágazatában is.⁵³

Az Ethnológiai Adattár alapításával egy időben, abba beépülve kezdődött meg a társadalmi gyűjtőhálózat szervezése. „*A tervezés idején úgy gondolták, hogy ez a tevékenység addig tartozik az Ethnológiai Adattár szervezeti keretébe, míg a múzeumnak nem alakul meg egy közönségkapcsolati, közönségszolgálati osztálya, mivel e hálózat tevékenysége a múzeum egésze számára hasznos szolgálatokat tehet. 1939–1952-ig az országos levelezőhálózat a kérdőíves gyűjtést végezte.*”⁵⁴ 1952-től vált önálló szervezeti egységgé, így a gyűjtésszervezés irányította a társadalmi gyűjtőhálózat munkáját. Az országos levelezőhálózatra épülve országos néprajzi pályázati rendszert vezetett be a múzeum, ami Morvay Péter irányításával az évek során terebélyes mozgalommá nőtt, miközben a kérdőíves gyűjtés fokozatosan háttérbe szorult.⁵⁵ Ráadásul az önkéntes gyűjtők társadalmi mozgalma az 1960-as években országos jelentőségű tudománysegítő tevékenységgé vált.⁵⁶

Ahogy Forrai Ilona összefoglaló elemzésében írja, „*1955-től kezdve egyre több intézmény jelent meg és vett részt a pályázati kiírásban (Népművészeti Intézet, Nyelvtudományi Intézet, Országos Diáknapok, Néprajzi Társaság, Legújabbkori Történeti Múzeum, Mezőgazdasági Múzeum, Hazafias Népfront stb.), s ezzel párhuzamosan a pályázati témák száma is óriásira növekedett – az 1960-as évek végére 39 ajánlott pályátételt hirdettek meg. 1970-től Földes László vette át a munka irányítását (ezt megelőzően, 1967–1970 között a Néprajzi Társaság bonyolította). Földes László és Hoffmann Tamás, az akkori új főigazgató koncepciója alapján megújult a társadalmi gyűjtőhálózati munka mindkét területe – a pályázat és a kérdőíves gyűjtés is. A múzeum igyekezett mederbe terelni az eléggé parttalanná vált pályázati rendszerű adatgyűjtést: új kérdőíveket és gyűjtési útmutatókat adott ki, a gyűjtőpályázat témakörét pedig csökkentette.*”⁵⁷ Ellenben az önkéntes gyűjtők ezt az ún. szigorítást másként élték meg: „*A hetvenes évek közepén a Néprajzi Múzeum bevezette, hogy a pályázóknak a maguk választotta téma feldolgozása mellett, kötelezően ki kell tölteniük egy (vagy néhány) megadott kérdőívet is, különben nem vehetnek részt a pályázaton. Ez az intézkedés a gyűjtők körében csöppet sem volt népszerű,*

⁴⁹ Timaffy 1979. 53.

⁵⁰ Kósa 1981. 123.

⁵¹ „*1959-től a két tudományterület, a néprajztudomány és a nyelvjáráskutatás társadalmi gyűjtőmozgalma összefonódott, mert a Néprajzi Múzeum és az MTA Nyelvtudományi Intézet együtt hirdette meg ettől az évtől kezdve az országos néprajzi és nyelvjárási pályázatokat egészen 2010-ig.*” Landgraf 2016. 102.

⁵² Timaffy 1979. 53. és Forrai 2000. 618.

⁵³ Timaffy 1979. 54.

⁵⁴ Forrai 2000. 631–632.

⁵⁵ Forrai 2000. 632.

⁵⁶ Kósa 1981. 123.

⁵⁷ Forrai 2000. 632.

s ma már nincs is érvényben. A múzeumnak természetesen igaza volt abban, hogy helyes, ha a gyűjtők egy része, a kezdők pedig elsősorban kérdőívrrel dolgoznak, mert így módon javul a beküldött anyag színvonala. De azoknak a gyűjtőknek is igazuk volt, akik évek óta bedolgozták magukat mondjuk vidékük népi gyerekjátékainak témakörébe, s kifogásolták, ha amúgy is csekély idejüket csűrők fölismerésére kell fordítaniuk. Ugyanakkor nyilván szívesen töltöttek volna ki, illetve használtak volna gyermekjátékok gyűjtéséhez készült kérdőíveket, útmutatókat, ilyen azonban nem volt.”⁵⁸

Később a Szabadtéri Néprajzi Múzeum megvalósításához például elkészült egy kérdőív-sorozat (12 darab), amely tulajdonképpen az összes előzőt kiszorította, s végső soron ez a meghatározott tudományos célra irányuló sorozat került kiküldésre.⁵⁹

A Néprajzi Múzeum szemszögéből Forrai megállapította, hogy „a társadalmi gyűjtőhálózat munkáját azonban továbbra sem lehetett szervesen összekapcsolni a főbb néprajzi kutatásokkal. Magyarán szólva erre az, hogy a gyűjtőmozgalomba az évtizedek során oly sok tömegszervezet kapcsolódott be, annyiféle irányba s annyi cél érdekében vitte el magát az eredeti ügyet a mozgalom, hogy ezek összehangolását, központi irányítását a múzeum nem tudta már megoldani. Jellemző adat mindehhez a pályázók számának alakulása: 1939–1952 között 409 fő, 1952–1960 között 957 fő, az 1960–1970-es években már 1200 fő, az 1980–1990-es években már csak kb. 200 fő alkotta a pályázaton részt vevők törzsgárdáját. Ha a pályázók foglalkozási megoszlását nézzük meg, nagyjából kiegyensúlyozott képet kapunk: értelmiségi 40%, tanuló, diák 30%, földműves 15–16%, alkalmazott 14–15%; az arányszámok alig változtak az évek folyamán (ezek természetesen kerekített, átlagolt értékek). [...] A hálózatot önállóan is felhasználták a különböző intézmények (Hazafias Népfront, Nyelvtudományi Intézet, MTA Néprajzi Kutató Csoport), így az 1980-as évekre a pályázók száma jelentősen csökkent, ti. ez a sokféle elvárás, adatszolgáltatás nagy megterhelést jelentett a gyűjtők számára.”⁶⁰

Az önkéntes gyűjtők által beküldött pályázatok igen nagy mennyiségben növelték a Néprajzi Múzeum kézirategyűjteményének állományát.⁶¹ Így ki lehet jelteni, hogy „a kézirattár anyagának megalapozásában és gyarapodásában kiemelkedő szerepe van az országos néprajzi pályázatnak, amely 1952–1998 között mintegy 12 000 dolgozattal gyarapította a gyűjteményt. A pályázatokra beküldött munkák tematikai megoszlása egy elég határozott érdeklődési kört tükröz, vagyis legtöbbször a nyelvészeti, gazdálkodás, életrajzi, szokás, kislipar és viselet témájú pályamunka. Ez a tematika kismértékben változott az 1980–1990-es években, mégpedig úgy, hogy növekedett a helytörténeti jellegű munkák és a visszaemlékezések, naplók, krónikák száma.”⁶²

Az önkéntes gyűjtőknek a Magyar Néprajzi Társaságban külön szakosztályuk van, az 1966-ban megalakult Önkéntes Gyűjtők Szakosztálya, ahol a legkiválóbb – rendszerint díjnyertes pályamunkákat készítő – gyűjtők fórumot kapnak előadások tartására, témájuk megbeszélésére.⁶³ Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők számára megrendezett találkozónak a legfontosabb célja – immár csaknem öt évtizede –, hogy időről időre lehe-

⁵⁸ Ahogy Halász Péter 1980-ban még azt is hozzáfűzte: „a megoldás kézenfekvő: a néprajz szinte valamennyi fontosabb témaköréből szükség van részletes és színvonalas kérdőívre, ezeket még a témájukban legotthonosabban mozgó gyűjtők is szívesen használják”. Halász 1980. 6.

⁵⁹ Forrai 2000. 632. Lásd még a honismereti mozgalom szerepéről a Szabadtéri Néprajzi Múzeum létrehozásában: Halász 2017.

⁶⁰ Forrai 2000. 632. Erre Halász Péter így emlékezik vissza: „basonló problémát jelentett az, amikor némely kutató valamennyi önkéntes munkatársától a nyersanyag cédulákon történő átadását várta abehelyett, hogy segítséget adott volna az arra vállalkozóknak a feldolgozás módszerének elsajátításához”. Halász 1980. 6.

⁶¹ Forrai 2000. 633.

⁶² Uo.

⁶³ Halász 1980. 6.

tőséget teremtsen az úgynevezett társadalmi, amatőr, vagyis nem hivatásos gyűjtők számára a tartalmas szakmai és emberi kapcsolatok kialakítására, a meglévők ápolására, módszertani továbbképzésre, érzelmi feltöltődésre, a „hivatásos” néprajzkutatókkal való találkozássra, a gyűjtőmozgalom időszerű kérdéseinek megbeszélésére. Ezekre a gyűjtőtálalkozókra mindig más helyszínen, lehetőleg egy-egy néprajzilag jellegzetes tájegységhez és a néprajzgyűjtés valamely fontos témaköréhez kötődően kerül sor.⁶⁴

A Magyarországon folyó önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom jellegzetes területe a nemzetiségi néprajzkutatás, amely sajátos helyzeténél fogva elsősorban a nemzetiségek köréből való önkéntes gyűjtők munkájára támaszkodik. *„Részét öle hozzák össze az országban szép számmal található nemzetiségi tájházak, falumúzeumok anyagát. 1973-ban létrejött a Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztálya, amely azóta több Nemzetiségkutató Konferenciát rendezett. 1975-ben indult a magyarországi nemzetiségek néprajza című, anyanyelven megjelenő sorozat, németül, szerb-borvát-szlóven nyelven, szlovákul és románul. Szerzői elsősorban önkéntes nemzetiségi néprajzgyűjtők, akik ugyanakkor tevékenyen részt vállalnak az országos néprajzi akciókban is.”*⁶⁵

Az Adattári Értesítőben (Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárának értesítője) jelentek meg a gyűjtési kérdőívek és útmutatók, a pályázati felhívások és eredményjegyzékek, valamint a kiemelkedő adatgyűjtések, pályamunkák szövegközlései, amelyet 1952 és 1964 között Morvay Péter szerkesztett. *„Évi 4 szám közreadását tervezték, azonban a gyakorlatban ötszerevont számok láttak napvilágot. Ez a kiadvány folyamatosan közölte a kéziratgyűjtemény gyarapodási jegyzékét. Fő feladata azonban a gyűjtőmozgalom irányítása, az adattári munka és anyag ismertetése, közreadása volt. Megszűnése után szerepét a Honismeret vette át, azonban a közlésre szánt anyagok kiválasztásában a gyűjtésszervezés nem vett részt, és a Honismeret már nem közölte a kéziratgyűjtemény címjegyzékét, rendszeresen megjelentette viszont a pályázati felhívásokat és az eredményjegyzéket.”*⁶⁶

*„A Néprajzi Közlemények (1956–1994) a kéziratanyagból elsősorban leíró jellegű összefoglaló néprajzi tanulmányokat és helyszíni gyűjtéseket adott közre. [...] Az 1970-es évek közepétől a társadalmi gyűjtők munkái jelentek meg a kötetekben: kérdőíves válaszok, önéletrajzok, visszaemlékezések.”*⁶⁷

Önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom Európa más országaiban is tevékenykedik, illetve tevékenykedett az elmúlt évtizedekben.⁶⁸ A Magyar Néprajzi Társaság a legkiválóbb önkéntes gyűjtőket Sebestyén Gyula Emlékéremmel (1969–) tünteti ki. A díj kiadható évente, és maximum 4 fő kaphatja. Átadása az MNT közgyűlésén vagy az Önkéntes Néprajzi Gyűjtőtálalkozón szokott történni.

Az érmet kapott önkéntes gyűjtők névsorát megtalálhatjuk a Néprajzi Társaság honlapján,⁶⁹ habár csak 1989-től közlik a díjazottakat, de nincs megyékre lebontva a lista, így ez jelentősen megnehezítette a Hajdú-Bihar és Bihar megyékből származó kitüntetettek beazonosítását.⁷⁰

⁶⁴ Halász 2003. 83.

⁶⁵ Halász 1980. 6.

⁶⁶ Forrai 2000. 639.

⁶⁷ Forrai 2000. 639–640.

⁶⁸ Kósa 1981. 123.

⁶⁹ MNT honlapja: Díjak és kitüntetések.

⁷⁰ A Néprajzi Társaság titkársága a lista pontosítására irányuló megkeresésekre azt válaszolta, hogy már nem minden esetben vannak meg az iratok, laudációk. Ráadásul az irataik nagy része még mindig dobozokban van a költözés miatt, így nem áll rendelkezésükre a díjazottak megyékre lebontott névsora. A kitüntetettek beazonosításához nyújtott szíves segítségét ez úton is köszönöm Magyarai Mártának, V. Szathmári Ibolyának és Kállai Irénnek! Fontos megjegyezni, hogy a felsoroltakon túl még lehetnek Hajdú-Bihar megyeciek, akik Sebestyén Gyula Emlékéremet kaptak a múltban.

Év	Sebestyén Gyula Emlékérem
1979	dr. P. Madar Ilona (Sárrétudvari)
2005	Dukrét Géza (Nagyvárad)
2013	Karacs Zsigmond (Püspökladány) ⁷¹
2019	Császár Orsolya, Katona Katalin és Kovácsné Mucza Judit ⁷²
2021	Fodorné Hámori Ágnes ⁷³

3.1. Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázat

Több évtized után 2010-ben megszakadt az országos néprajzi és nyelvjárási pályázatok meghirdetésének folyamatossága. „Pár év kihagyás után, 2013-ban a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztálya újraindította a néprajzi gyűjtőmozgalmat Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázat címen. A kiíró ettől fogva kizárólag a Magyar Néprajzi Társaság [...]”.⁷⁴ A Tradíció Pályázat tárgya „a még tetten érhető tradicionális elemek, események, alkotók, alkotások, tapasztalatok, képzetek, szemléletmód, eredeti anyagok és új kulturális folyamatok gyűjtése, a megújuló és ihlető hagyomány elemek és revival jelenségek dokumentálása minél több fotó és film, hangzó anyag illusztráció által”.⁷⁵ A Gyűjtő Szakosztály évenként várja a Tradíció pályázatára azokat az önkéntes gyűjtők által készített dokumentációs anyagokat a Kárpát-medence egész területéről, amelyeket értékel és véleményez, majd konferencia keretében a legjobbakat bemutatja, és az arra érdemeseket a Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárába helyezi megőrzés és további kutatás érdekében.

Ahogy a Magyar Néprajzi Társaság honlapján is olvashatjuk, a néprajzi gyűjtések klaszszikus terepei mára átalakultak, ezzel párhuzamosan pedig a társadalmi, tudományos és hétköznapi világokban új terepek jöttek létre. A mai néprajzi gyűjtéseknek elsősorban a régi hagyományokra, szokásokra, tárgykészletre épülő új jelenségek (folklorizmus) adhatnak terepet: új témákat, helyeket, időbeliséget és társadalmi közeget kijelölve a vizsgálat szempontrendszerében. Ugyanakkor közösségi lokális kulturális jelenségek nemcsak a régi tradíciókra épülve jelennek meg, így a jelenkorban számtalan kutatási téma kínálkozik.⁷⁶

4. A honismereti mozgalom

Kósa László 1979-ben az alábbiak szerint határozta meg: egy öntevékeny társadalmi mozgalom, amelynek célja a „közművelődést önismereti tevékenységgel hatékonyabbá tenni, a hazafias nevelést elmélyíteni, a különféle tudományokat elsősorban helyismereti anyag feltárásával, kutatógyűjtő munkával segíteni. A szórányosan korábban is folytatott honismereti munkát a Hazafias Népfőnt és a Népművelési Intézet szorosán együttműködve 1960-tól karolta fel. Ezután fejlődött országossá

⁷¹ Földesen született, sokat publikált földési és más megyei témákról. (Magyar Márta szíves közlése.)

⁷² Kovácsné Mucza Judit Egyek településről származik, jelenleg is ott él, több helyi témát dolgozott fel. (Magyar Márta szíves közlése.)

⁷³ Tiszafüredről származik, de korábban több pályamunkát küldött be a Déri Múzeumba. (Magyar Márta szíves közlése.)

⁷⁴ Landgraf 2016. 103.

⁷⁵ A Tradíció Pályázat Facebook lapja.

⁷⁶ A Tradíció Pályázat rövid leírása az MNT honlapján.

a honismereti mozgalom. Gerincét elsősorban a helytörténeti kutatások és az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtések tették. Később bővült, differenciálódott és komplexebbé vált, helyet kapott benne a munkásmozgalmi hagyományok gyűjtése, az üzem- és termelőszövetkezeti történetírás, falukrónika-írás, a természet-, környezetvédelem stb. is.

A Hazafias Népfront 1968-ban megtartott IV. kongresszusának állásfoglalása alapján alakult meg az országos elnökség mellett a Honismereti Bizottság, mely a honismereti mozgalom elvi irányítását vállalta magára. 1970-ben a városi és falusi művelődési otthonokban, könyvtárakban és múzeumokban, társadalmi és tömegszervezetekben mintegy 1400 honismereti szakkör és klub több tízezer taggal működött.”⁷⁷

Az Adattári Értesítő megszűnése után annak szerepét a mozgalom folyóirata, a Honismeret vette át.⁷⁸ Rendszeresen megjelentette a pályázati felhívásokat és az Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat eredményjegyzékét is.

5. Honismereti Szövetség

Az 1990-ben alakult Honismereti Szövetség az 1960-as években kibontakozó Honismereti mozgalom tevékenységére épül. A Honismereti Szövetség honlapján az alábbi definíciót olvashatjuk: a honismereti mozgalom olyan önkéntes, pártoktól független, egyéni vagy csoportos közösségi tevékenység, amely a lakó- és munkahely, a szülőföld, a haza történelmének, múltjának és jelenének, kultúrájának megismerését, tiszteletét és a nép önbecsülését szolgálja.⁷⁹ Napjainkban a Honismereti Szövetség munkájának legfontosabb területei a teljesség igénye nélkül: a Honismereti Akadémiák évenkénti megvalósítása, az Ifjúsági Honismereti Akadémiák évenkénti megrendezése, az iskola és honismeret témájú tanácskozások, országos ifjúsági vetélkedők szervezése.⁸⁰ A megyei honismereti egyesületek a mozgalom megyei, illetve regionális feladatait látják el, amely az egész országot lefedi. A Szövetséggel és egymással együttműködve, a megyén belüli erőket számon tartva és összefogva szervezik térségükben az évfordulókhöz, jeles személyekhez kötődő rendezvényeket, emléktáblákat helyeznek el vagy koszorúznak, megyei honismereti kiadványokat jelentetnek meg, honismereti táborokat szerveznek.⁸¹

A Honismereti Szövetség a honismereti mozgalomban kifejtett eredményes munkáért tagjai közül az arra legérdemesebbeknek minden évben odaajándékozza a Bél Mátyás emléklakettet, a Honismereti Munkáért emlékérmét, illetve a honismereti mozgalomban végzett kiemelkedő munkáért járó emléklapot.⁸² A kitüntetések évente az Országos Honismereti Akadémián adják át, mindig július első hetében. Hajdú-Bihar (és a romániai Bihar) megyéből az alábbiak vehették át valamelyik díjat:

⁷⁷ Kósa 1979. 576.

⁷⁸ Halász Péter 1974-től 2000-ig volt a Honismeret folyóirat szerkesztője. 2014-ben a 75. születésnapjára jelent meg kötete Hol ér véget a múlt? – Hat évtized a honismeret szolgálatában címmel, amelyben válogatott írásait, esszéit, tanulmányait adta közre. Halász 2014.

⁷⁹ A HSZ honlapján: Mi a honismeret?

⁸⁰ További információ a HSZ honlapján: Tevékenység.

⁸¹ A tagszervezetek elérhetőségei a HSZ honlapján: Megyei szervezetek.

⁸² A HSZ honlapján: Kitüntetettjeink. Továbbá a Honismeret folyóirat 4-es száma közli a díjazottak névsorát és laudációját évről évre.

Év	Bél Mátyás Notitia Hungariae Emlékplakett	Honismereti Munkáért Emlékérem	Honismereti Munkáért Emlékplap
1992	dr. Szamosújváry Sándor (Debrecen)		
1994			Buczko József (Hajdúnánás) Őri József (Nagyrábé) Bódi István (Hosszúpályi)
1995	Dr. Dankó Imre (Debrecen)		
1998			Szamosújvári Sándor 45 éves Honismereti Kör (Debrecen) Haja István (Nádudvar) Ludmanné Papp Ilona (Nádudvar) Kállai Irén (Berettyóújfalu)
2006	dr. Bényei Miklós (Debrecen)		Szőke János (Debrecen) Ruszoly Barnabás (Bagamér) Jordán Sándor (Nádudvar) Ludmanné Papp Ilona (Nádudvar) Ráczné Gali Magdolna (Püspökladány)
2013	Dukrét Géza (Nagyvárad)		
2021	Dr. Papp Klára (Debrecen)		

5.1. Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesület

A Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesület 1991-ben alakult Dr. Varga Gyula néprajzkutató, muzeológus vezetésével. A szervezet kezdettől fogva részt vett a debreceni és a város körüli széles régió helytörténeti irányú kulturális és tudományos tevékenységében, valamint annak népszerűsítésében.⁸³

Tevékenységük 2012-ben vett új lendületet, amikor az egyesület vezetését Dr. Papp Klára történész vette át. Ettől az időszaktól szorosabb együttműködést alakítottak ki a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetével, a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárával, a Debreceni Egyetem Hatvani István Szakkollégiumával, továbbá a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárával is.

Az egyesület 2014-től Új Nézőpont címmel – jelen folyóirat – online évnegyedes tudományos (történelem, néprajz, társadalomtudomány, honismeret) folyóiratot ad ki.⁸⁴ A recenzeált folyóirat gazdagítja a regionális és helyi múlt kutatásában felhalmozott interdiszciplináris ismeretanyagot, és igyekszik részt vállalni a földrajzi értelemben vett Erdély nyugati előterét képező partiumi térség tudományos kutatásának előmozdításában.⁸⁵

2017 tavaszától az Egyesület vezetését Dr. Szendrei Ákos történész vette át.

⁸³ H-B M és DHE honlapján: Bemutatók.

⁸⁴ Főszerkesztője Dr. Brigovác László.

⁸⁵ H-B M és DHE honlapján: Bemutatók.

5.2. Önkéntes néprajzi gyűjtés Hajdú-Bihar megyében

1952-től minden évben meghirdetésre került az **Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat**, amelyben előbb megyénként értékelték az eredményt. A Hajdú-Bihar megyei pályázatokat az 1970-es évek közepétől V. Szathmári Ibolya és néprajzos kollégái értékelték, majd a Déri Múzeum Baráti köre éves záró ülésén díjazták is az arra érdemes munkákat. A megyei pályázat után küldték tovább az országos elbírálásra mindazokat a dolgozatokat, amelyek egy szakmai minőségi szintet elértek. Ezek az értékelések és valamennyi beküldött pályamunka a Déri Múzeum Néprajzi Adattárában található.⁸⁶

Az önkéntes gyűjtések tehát elsősorban ezek köré a meghirdetett pályázatok köré csoportosultak. A pályázatoknak felnőtt és ifjúsági kategóriája egyaránt volt. Az ifjúsági pályázók többnyire a Honismereti Szakkörök tagjaiból kerültek ki (pl. a II. Rákóczi Ferenc Honismereti Szakkörből – Szamosújvári Sándor vezetésével – Debrecen, vagy a Hajdúszováti Honismereti Szakkörből Diószegi Lajos vezetésével).⁸⁷

V. Szathmári Ibolya az önkéntes gyűjtési mozzanathoz sorolja azt a kezdeményezést is, amit a Kölcsey Ferenc Művelődési Központ szervezett Korunk Valósága címmel elsősorban a munkás művelődésre fókuszálva.⁸⁸ Hiszen a vetélkedők részét képezte az is, hogy a versenyző csoportoknak önmagukról össze kellett állítani egy bemutatkozó anyagot, amihez nagyon komoly kutató munkát végeztek, s ennek következtében komoly feldolgozások láttak napvilágot.⁸⁹ Maga a megmozdulás 1969-ben indult útjára Hajdú-Bihar megyében – az országban akkor egyedülállóként – a **Korunk Valósága művelődési mozgalom** néven, amely a társadalom, a megye lakosságának igen nagyszámú rétege, főleg a fizikai munkások körében szerzett több ezres résztvevőgárdát önmagának. Az akkor üzemi és megyei vetélkedősorozat 1981-től önművelő tagozattal is gazdagodott. Értékeit a politikai és társadalmi szervezetek, az üzemek, vállalatok vezetőinek döntő többsége kezdettől fogva elismerte, s a kételkedőknek is meggyőző bizonyítékokat szolgáltatott az első évek tapasztalatai. A Korunk Valósága mozgalom elsősorban iskolán kívüli oktató-nevelő formaként volt népszerű.⁹⁰

Ezzel majdnem párhuzamosan 1976 nyarán született meg a **Hortobágytól – Sárrétig művelődési mozgalom** gondolatcsírája, amely végül a Hazafias Népfront Hajdú-Bihar Megyei Bizottságának egyik legsikeresebb közművelődési akcióorozata volt. Elindítója az a régebbi felismerés volt, hogy a kisebb települések a megszokott népművelési formák mellett hátrányos helyzetbe kerültek a nagyobb településekhez, városokhoz képest, hiszen az itt szunnyadó kulturális értékek feltárására nem voltak meg a feltételek. Nem léteztek korszerű művelődési intézmények, sem hivatásos népművelők, és nehézkes volt a népművelés szakmai irányítása is. Ugyanakkor az is köztudott volt, hogy ezek a kisebb települések is igen komoly kulturális értékeket őriztek, részben a néphagyomány, történelmi hagyományok területén, de az itt élő emberek munkájában, tehetségében, képességében is.⁹¹ Tóth Bélának, a Hajdú-Bihar Megyei Tanács akkori egyik művelődésügyi főelőadójának támadt az ötlete, „*hogy széles körű társadalmi összefogással kellene elindítani egy olyan*

⁸⁶ V. Szathmári Ibolya szíves közlése.

⁸⁷ V. Szathmári Ibolya szíves közlése.

⁸⁸ V. Szathmári Ibolya szíves közlése.

⁸⁹ Hogy ez az anyag hol van most, vagy készült-e belőle valamilyen kiadvány, az nem derült még ki. V. Szathmári Ibolya szíves közlése.

⁹⁰ Francz 1988.

⁹¹ Varga 1983. 33.

akciót, amely részben felszínre hozná a kis községekben rejlő kulturális értékeket, másrészt elindíthatná őket a korszerű művelődési igények irányába.⁹² Tehát olyan ismeretek, tárgyi emlékek felkutatására, összegyűjtésére és közkinccsé tételére buzdított, amelyek egy-egy falu életének, lakóinak valamikor szerves részét képezték; rég feledésbe merült mesterségbeli fogásokat, szerszámokat, tánclépéseket stb. ismertetett meg.⁹³

1976 szeptemberében, októberében alakultak ki az első forduló tartalmi körvonalai, vagyis azok a formák, amelyekben – a rendezők véleménye szerint – a kisközségek önmaguk kulturális értékeit leginkább bemutatathatják. E formák a következők voltak: 1. pályázatok,⁹⁴ 2. helyi kiállítások,⁹⁵ 3. helyi bemutatók,⁹⁶ 4. helyismereti vetélkedő,⁹⁷ és végül 5. megyei bemutatók.⁹⁸

1980 tavaszán a mozgalom második ciklusát zárták és *„több tucat parasztember fogott tollat a kezébe, hogy papírra vesse mindazt, amit a szövésről, a kender megmunkálásáról, a népi gyógyászat módoszatairól tudott*”.⁹⁹

A három év alatt 211 dolgozat érkezett be a pályázatokra. Az 50 helyi bemutatón csaknem száz olyan szokásvariáció, népzenei és néptáncközlés jelent meg, amely a szaknéprajzosoknak is csemegét jelentett. *„Az 1982-ben záródó harmadik fordulónak különös érdekessége volt a népi ételeket bemutató – többnyire kóstolóval egybekötött – kiállítás, amelyen több száz, jórészt már elfelejtett népi ételféleséget lehetett megkóstolni. (Pl. Sápon mintegy 50-féle sült tésztát, Almosdon 28-féle, kukoricából készült ételt mutattak be.)”*¹⁰⁰

Az 1990-es évek elejétől a Déri Múzeum munkatársa, Magyar Márta vette át az Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat gondozását 2012-ig, a **Tradíció Pályázat** első kiírásáig. A megyei múzeumi szervezet és a Déri Múzeum Baráti Köre minden évben ősszel hirdette meg az önkéntes gyűjtőpályázatot (ennek olyan praktikus oka is volt, hogy a pályázók nagy része akkor vidéken élő, gazdálkodó ember volt, akik a téli időben jobban ráértek írással foglalkozni), a beadási határidő pedig a következő év tavasza volt, és körülbelül egy hónappal az országos beadási határidő előtt került sor az értékelésre. A pályázók általában két példányban adták be a Déri Múzeumba a munkáikat, így az egyik

⁹² Uo.

⁹³ Dr. Albert Bné 1981. 1. Dr. Albert Béláné a Hazafias Népfront Hajdú-Bihar Megyei Bizottságának titkára volt.

⁹⁴ Természetesnek tűnt a feladat: írjanak dolgozatokat községük érdekesebb népszokásairól, gazdasági, termelési tapasztalatairól, fontosabb történelmi emlékeiről, mutassák be jelesebb embereit, tehát gyűjtsék össze, írják le, ami szerintük községükre jellemző. A pályamunkák elkészítéséhez a megyei könyvtár helytörténeti, helyismereti bibliográfiát, a múzeum gyűjtési útmutatókat, a levéltár kutatási tájékoztatót adott ki. Varga 1983. 33.

⁹⁵ Itt a községeknek a településre jellemző tárgyi emlékeket kellett összegyűjteniük, és ebből kiállítást készíteniük. (Természetesen úgy, hogy utána a tárgyakat tulajdonosaik visszakapták, illetve felajánlhatták a területileg illetékes múzeumnak megvételre.) Varga 1983. 33.

⁹⁶ „Ebben a kategóriában az volt a cél, hogy a helységben feltalálható folklorisztikus hagyományokból, szokásokból újítsanak fel, valamint azt nyilvános előadás keretében mutassák be a helyi közönségnek. A felkészülés során a községek szakmai segítséget kérhettek a megyei művelődési központtól vagy másoktól. (Ekkor még a rendezők se gondolták, hogy milyen nagy sikere lesz ennek a formának!)” Varga 1983. 33.

⁹⁷ „A községeknek 10–10 fős vetélkedő csapatot kellett kiállítani. Ezeknek az volt a feladata, hogy saját helységüknek a történetéből, az ottani jellegzetesebb néprajzi hagyományokból készülnének fel. Ismerjék a falujuk jeles embereit, műemlékeit, s mindazt, ami a falu helyét, szerepét megmutatja a tájban, az országban. A csapatok aztán megyei vetélkedőn mérték össze tudásukat.” Varga 1983. 33.

⁹⁸ „A helyi kiállítások és a helyi bemutatók legértékesebb anyagából – a vetélkedő alkalmával – megyei bemutatót is kellett csinálni, ahol a részt vevő községek egymás produkcióiból is láthattak valamit, s a városi közönség figyelmét is igyekeztek a mozgalomra felhívni.” Varga 1983. 33.

⁹⁹ Dr. Albert Bné 1981. 2.

¹⁰⁰ Varga 1983. 34.

példány az értékelés után az adattárba került (DMNA – Déri Múzeum Néprajzi Adattára), a másikat pedig a bírálattal együtt továbbították az országos pályázatra, a Néprajzi Múzeumba.¹⁰¹

Ez a rendszer a 2010-es évek elején borult fel. Voltak évek, amikor nem is hirdettek pályázatot, például 2010-ben, amikor a Déri Múzeum felújítási munkálatai miatt a főépületből az egész raktárt ki kellett költöztetniük. De volt olyan év is, amikor a Néprajzi Múzeum sem szervezte meg. Az utolsó kiemelkedően eredményes pályázat az volt, amelyet 2007-ben hirdettek meg és 2008-ban értékelték. Ekkor 36 pályamunka érkezett be a Déri Múzeumba, köztük kiemelkedő színvonalúak is.¹⁰² Ennek az anyagából később egy kis kötetet is összeállítottak.¹⁰³

Az utolsó pályázatot 2012-ben tette közzé a múzeum, erre 5 pályamunka érkezett. A későbbiekben, részben az intézmény átszervezése (megszűnt a megyei státusz), részben egyéb körülmények (az országos pályázati rendszer átszervezése után a Tradíció pályázatra a pályázók közvetlenül nyújtották be munkáikat, s a megyei levéltár is rendszeresen hirdetett honismereti pályázatokat) miatt a múzeum többé már nem írt ki megyei néprajzi gyűjtő pályázatot.¹⁰⁴

A Hajdú-Bihar megyei önkéntes gyűjtők történetének tárgyalásánál nem szabad elfelejtkeznünk Dankó Imréről, aki múzeum- és tudományszervező tevékenységei mellett széleskörű közművelődési munkát is kifejtett. Egyike volt a helytörténeti-honismereti mozgalom megindítóinak, továbbá fontos tényező, hogy a gyűjtőmunkának megnyerte a helybelieket is. Az elsők között volt, aki példamutatóan a múzeumi munkába bekapcsolta az ifjúságot, helyi néprajzi és helytörténeti szakköröket.¹⁰⁵

Dankó Imre volt az, aki 1969-ben elindította a Múzeumi Kurir című nyomtatott körlevelet, a Déri Múzeum újjáélesztett Baráti körének évente három számmal jelentkező kiadványát.¹⁰⁶ *„Ez a kiadvány is elsősorban aktuális híryanagyokkal látta el az érdeklődőket, emellett rövid cikkeket, adatközlésszerű közleményeket adott közre, teret engedve az önkéntes gyűjtők feldolgozásainak is, ezáltal mintegy bázisa lett a honismereti-, helytörténeti mozgalomnak. Hogy mennyire fontos volt számára, szinte nélkülözhetetlen életemévé is vált a Kurir jellegű kiadványok megjelenítése, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy élete utolsó időszakában hozta létre, Rálátás címmel a Zsákán negyedévenként kiadásra kerülő hasonló funkciójú lapot, amit Ő maga szerkesztett.”*¹⁰⁷

A Déri Múzeum épülete 1970-es évekbeli felújításának időszaka több időt és energiát engedett új egységek létrehozására. *„Ezek a múzeumok – hasonlóan a korábban megnyitott újabb egységekhez –¹⁰⁸ részben már őrizték valamit az ott helyben összegyűjtött anyagokból, de abhoz, hogy egy szakmailag is megalapozott múzeumi egység és állandó kiállítás nyílhasson meg, a Déri Múzeum munkatársainak irányításával komoly szervező- és gyűjtőmunkát kellett végezni az egyes helyeken. Ezekben a munkákban a helyi lokálpatrióta segítőkön túl nagy szerepe volt a honismereti táborok résztvevő diákjainak és a Kossuth Lajos Tudományegyetem néprajzi tanszéke gyakornok hallgatóinak is.”*¹⁰⁹

¹⁰¹ Magyarai Márta szíves közlése.

¹⁰² Magyarai Márta szíves közlése.

¹⁰³ Magyarai M. 2011.

¹⁰⁴ Magyarai Márta szíves közlése.

¹⁰⁵ V. Szathmári 2010. 323–324.

¹⁰⁶ V. Szathmári 2010. 329.

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ Többek között a Balmazújvárosi Helytörténeti Múzeum, majd a berettyóújfalui Bihari Múzeum megnyitása.

¹⁰⁹ V. Szathmári 2010. 328.

6. Összefoglalás, avagy az önkéntes néprajzi gyűjtés és a tudománysegítés

A történeti néprajzi kutatásokhoz elengedhetetlen forrásanyagok feltárása során három nagy területen fogalmazhatunk meg összegző gondolatokat. Az első magának az önkéntes gyűjtők írásos anyagainak értékelése és hatása szaktudományunkra, illetve a kéziratok számának csökkenése. A második a kiállítóhelyek, tájházak berendezéséhez szükséges tárgyak összegyűjtésében játszott kiemelt szerepük, végezetül a megyei művelődési mozgalom legfontosabb mondanivalója.

6.1. Országos néprajzi gyűjtőpályázatok

Megállapítható, hogy az önkéntesek által készített egyes dolgozatoknak, lejegyzéseknek nemcsak a terjedelme igen változatos (egy oldaltól a több száz oldalas, fényképekkel, eredeti dokumentumokkal ellátott opuszokig), hanem témafeltáró és leíró, szakmai szempontokat érvényesítő munkájuk minősége is. Azonban a minőségében kifogásolható adatfeltárásnak is lehetnek olyan kuriózumai, amely források nélkül igen nehézkes lenne teljes körű történeti néprajzi kutatásokat végezni, hiszen sok esetben csak az általuk beküldött kéziratok őrizték meg egy mára letűnt kor kulturális lenyomatát.

A társadalmi gyűjtők döntő többsége azokból a közösségekből került ki, vagy azokhoz a közösségekhez tartozott, ahonnan a gyűjtést és feldolgozást készítették. Ebből eredeztethető a társadalmi gyűjtés legfőbb értéke, azaz a gyűjtés hitelessége és pontossága.¹¹⁰ Az önkéntes gyűjtők feladata nem elsősorban a tudományos igényű feldolgozás volt, hanem a feltárás, az összegyűjtés, a forrásértékű leírás elkészítése, azaz a későbbi felhasználás és feldolgozás elősegítése. A tudomány feladata pedig maga a szintézis, a tudományos értékű feldolgozás. Természetesen már a kezdeti időszakban felmerült a kérdés: „*vajon mit várhatunk el a társadalmi gyűjtők munkáitól? E kérdés megválaszolásához mindenekelőtt azt kell szem előtt tartanunk, hogy a gyűjtőmunkában résztvevők köre igen sokrétű. A gyűjtők adottságaiktól, felkészültségüktől, szemléletviláguktól stb. függően különböző minőségű és szakmai színvonalú pályamunkákat készítettek*”,¹¹¹ bármennyire is törekedtek módszertani útmutató kérdőívekkel központilag is segíteni a pályázók munkáját.

Az biztosan megállapítható, hogy pár évtized alatt több százezer lapnyi néprajzi leírás került be a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába, a hozzá tartozó nagy mennyiségű fényképpel, rajzzal, térképpel, kottával és jelentős számú magnófelvétellel együtt. Morvay Péter már 1975-ben úgy látta, hogy kétségtelenül ez a „*batalmas mennyiség igen jelentős tudománysegítő értéket, ma már pótolhatatlan (bár még száporítható) vizsgálati anyagot képvisel a jelen és a jövő néprajztudománya és nyelvjárás kutatása számára*”.¹¹²

A Néprajzi Múzeum leltározási adatai alapján kimutatható, hogy a néprajzi gyűjtőpályázatokra beadott kéziratok száma folyamatosan csökkent az 1965-ös évtől kezdődően.¹¹³ De tény az is, hogy „*a kezdeti lelkes tőrszögárda elöregedett, késett azonban a fiatal nemzedék bekapcsolódása az adatgyűjtő munkába (a nemzedékváltás 5–10 évenként figyelhető meg)*”.¹¹⁴

¹¹⁰ V. Szathmári 1993. 5.

¹¹¹ Uo.

¹¹² Morvay 1975. 40.

¹¹³ Forrai 2000. 621–622.

¹¹⁴ Forrai 2000. 632.

Az Etnológiai Archívumban az 1970-es évektől felgyorsult az összegyűjtött kéziratok hagyatékok, a pályamunkák és vásárolt kéziratok alapfeldolgozása, feltárása. Az 1973-ban még 120 folyóméter mennyiségű rendezetlen kézirat anyagból 2000-ben kb. 50 folyóméter várt feldolgozásra, illetve rendezetlen, leltározatlan volt az 1960–1970-es évek kérdőíveinek válaszanagya.¹¹⁵

További oka lehet a terepmunkák, néprajzi gyűjtések mennyiségi visszaesésének és a gyarapodási ütem csökkenésének, hogy a gyűjteményként működő egységekben egyre tudatosabb feldolgozó-, nyilvántartási és muzeológiai munka folyt, valamint, hogy a klasztrikus néprajzi terep, a hagyományos paraszti közösségek kutatása egyre kevésbé volt lehetséges. *„Az elmúlt években, évtizedben már alig kerültek be az Etnológiai Archívum gyűjteményeibe terepmunka során keletkezett dokumentumok; a gyarapodás fő forrása a nagyobb kutatói intézményi hagyatékok múzeumba kerülése volt ajándékok vagy vásárlás formájában.”*¹¹⁶

6.2. Tárgyi eszközök összegyűjtése tájegységek múzeumi bemutatására

Azonban más területen is említhetjük az önkéntes gyűjtések jelentőségét. Például az 1970-es évek közepén Kurucz Albert, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum akkori főigazgatója Morvay Péter közvetítésével az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom segítségét kérte az új tájegységek bemutatására szolgáló építmények hiányzó és szakmailag is megfelelő eszközeinek összegyűjtéséhez. Hiszen *„minden tájegység valamennyi családjához, gazdaságába, épületébe tömegtelen mennyiségű tájjellegű kapára, kaszára, ásóra vagy éppen guzsalyra, sulyokra és egyéb kéziszerszámra volt szükség”*.¹¹⁷ Így a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum épületeinek berendezéséhez szükséges tárgyak összegyűjtésében igen nagy szerep jutott az önkéntes gyűjtőknek, *„hiszen helyismeretükkel, személyes, nemegyszer családi kapcsolataik révén sokkal eredményesebben gyűjthettek a terepen, mint az oda csak »kiszállók« muzeológusok. [...] Ezért aztán nemcsak Morvay Péter emlegette jogosan, hogy a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum hatalmas tárgyanagya nem gyűlt volna össze az önkéntesek szervezett közreműködése nélkül, de Kurucz Albert, a múzeum akkori főigazgatója is gyakran nyilatkozott elismerően erről az együttműködésről, amelyben példamutatóan megvalósult a társadalmi mozgalom tudománysegítő szerepe.”*¹¹⁸

Itt is kell szólni a Hortobágytól – Sárrétig c. művelődési mozgalom keretében megrendezésre kerülő kiállítások jelentőségéről, hiszen a konkrét népművészeti hatáson túl, a *„muzeológusok tudhatták igazán értékelni, hiszen itt szinte leltárba lehetett venni azokat a tárgyakat, amelyeket számon kell tartani. De e tárgyak értéke jobban tudatosult a kiállítóknál is”*,¹¹⁹ s ezek után maguk is jobban őrizték, becsülték azokat. A jó néhány rendkívüli értékű műtárgy mellett különös jelentősége volt a teljes műhelyeket, teljes munkafolyamatokat, egy-egy parasztagazdaság, háztartás teljes eszközzanyagát bemutató kiállításoknak.

Ismét meg kell említeni az önkéntes helyieket, akik például az egykor a megyei múzeumi hálózat részeként megalapított Balmazújvárosi Helytörténeti Múzeum, majd a berettyóújfalui Bihari Múzeum tárgyi anyagának bővítésében szerepet kaptak.

¹¹⁵ Forrai 2000. 625.

¹¹⁶ Granasztói 2012. 25.

¹¹⁷ Halász 2017. 121.

¹¹⁸ Halász 2017. 123.

¹¹⁹ Varga 1983. 34.

6.3. Hortobágytól – Sárrétig c. művelődési mozgalom

Ez a mozgalom egy igen jelentős kezdeményezés volt az egész megyére kiterjedően. A kender termesztésével és feldolgozásával, valamint a szövessel kapcsolatos helyi gyűjtéseket mindenhol, helyi kiállításokon mutatták be az egyes települések. A Déri Múzeum akkori néprajzos munkatársai – Varga Gyulával az élen – teljes egészében feldolgozták ezeket az összegyűjtött anyagokat olyan formában, hogy valamennyi szőttesről komoly leírások, rajzok és fotók készültek, így létrejött egy óriási szőttes adatbázis, melynek anyaga ugyancsak a Déri Múzeum Néprajzi Adattárában van elhelyezve. Ennek a gyűjtésnek lett a hozadéka az a feldolgozás, amit 1984-ben Varga Gyula és V. Szathmári Ibo-ly együtt megjelentettek, Szőttesek Hajdú-Bihar megyében címmel.¹²⁰

A Hortobágytól – Sárrétig művelődési mozgalom legfontosabb mondanivalójáról – de talán magáról a teljes közművelődés lényegéről – Varga Gyula az alábbiakat írta 1983-ban: „Úgy hiszem, maga az alapgondolat a leglényegesebb, amely aztán sokféleképpen kivitelezhető. Ez a gondolat pedig annak a felismerése, hogy a tudás, a művelődés terjesztésének nem az az egyedüli módja, hogy különböző tankönyveket, brosúrákat igyekezzünk megtanítani másokkal, hanem még inkább az, hogy az emberekben meglévő értékeket próbáljuk felszínre hozni és másokkal is megismertetni. S ilyen vonatkozásban nincsenek »hátrányos helyzetű« települések, mert a legeldugottabb tanyákon is értékek lappanganak. Szinte minden ember hordoz magában rejtett értékeket, az egyik a hangjában, a másik a kezűgyűességében, a harmadik az előadókészségében, a negyedik a testi erejében vagy éppen a különleges szakmai ismereteiben. A régi hagyományok őrzésében vagy az újak felfedezésében. Mozgalmunknak éppen az adhat távlatot, ha úgy érezzük, hogy a múlt bemutatását jelentő források már kezdenek ki-merülni, akkor lehetőség lesz a mai értékek bemutatására is.”¹²¹

¹²⁰ V. Szathmári–Varga 1984.

¹²¹ Varga 1983. 34–35.

Edit Kiri

Bihar Aspects in the History of Voluntary Ethnographic Collectors and the Native Land-Presenter Movement

In her study, the author presents the major turning points and several Bihar connections of the voluntary ethnographic collection in Hungary.

In recent years, several pieces of history of science research works have been published on certain related topics and periods, and we can use these to briefly outline the historical development and institutionalization of voluntary collections. Such major movements and organizations were the following:

- at the beginning of the 20th century, the *Hungarian class of Folklore Fellows*
- after World War II, the *Landscape and Folklore Research*
- from 1952, the *National Ethnographic and Linguistic Collection Tender*
- from 1968, the *Native Land-Presenter Movement*
- also from 1990, the *National Heritage Association*
- and finally, from 2013, the *Tradition Ethnography Collection Tender*.

With regards to the Hajdú-Bihar County, mention the *Cultural Movement 'Korunk Valósága' (The Reality of our Time)* needs to be mentioned, which had been operating since 1969; and the *Cultural Movement from Hortobágy to Sárrét since 1976*, as well as the *Hajdú-Bihar County and Debrecen Native Land-Presenter Association*, which has been operating since 1991.

Források

- NM Néprajzi Múzeum, Budapest
- EA Etnológiai Archívum
- Molnár 1942. Molnár Vilmos: Egyik Bihar megyei község lakosságának táplálkozási viszonyai. [Micske]. (Különnyomat). Bp., Néprajzi Múzeum. EA24217. 1942.
- Molnár 1944a. Molnár Vilmos: Közegészségügyi tanulmány egy Bihar megyei községben. [Micske]. (Kézirat). Bp., Néprajzi Múzeum. EA4647. 1944.
- Molnár 1944b. Molnár Vilmos: Vegyes történeti, gazdaságtörténeti, népmozgalmi stb. gyűjtés és részben összegzés. [Micske]. (Kézirat). Bp., Néprajzi Múzeum. EA 4648. 1944.

Szakirodalom

- Dr. Albert Bné 1981. Dr. Albert Béláné: Előszó. In: Hortobágytól – Sárrétig. Válogatás az 1980-ban beérkezett pályamunkákból. (Hortobágytól Sárrétig művelődési mozgalom füzetei.) Szerk.: Varga Gyula. Debrecen, 1981. 1–3.
- Forrai 2000. Forrai Ibolya: Kéziratgyűjtemény. In: A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Szerk.: Fejős Zoltán. Bp., 2000. 611–648.
- Francz 1988. Korunk valósága. Egy művelődési mozgalom vizsgálata. Szerk.: Francz Vilmos. Debrecen, 1988.
- Granasztói 2017. Granasztói Péter: „A jó gyűjtő aztán életet ad a holt kérdéseknek”. Kérdőívek és útmutatók a néprajzi kutatásban. In: Ethno-Lore, 34. (2017) 83–105.
- Halász 1980. Halász Péter: Az önkéntes néprajzi gyűjtés tapasztalatai Magyarországon. In: A Hét, 25. (1980) 33. sz. 6.
- Halász 2003. Halász Péter: A XVIII. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőtálkozó Csorna, 2003. július 24–26. In: Honismeret, 31. (2003) 5. sz. 83–85.
- Halász 2014. Halász Péter: Hol ér véget a múlt...? Hat évtized a honismeret szolgálatában. Bp., 2014.
- Halász 2017. Halász Péter: A honismereti mozgalom szerepe az 50 esztendő Szabadtéri Néprajzi Múzeum létrehozásában. In: Honismeret, 45. (2017) 6. sz. 121–123.

- Katona 1908. Katona Lajos: Nemzetközi folklorista-szövetség („FF.”) In: Ethnographia, 19. (1908) 6. sz. 374–375.
- Kiri 2022. Kiri Edit: Szemelvények Bihar népi gyógyászatából az Etnológiai Archívum adatainak tükrében. In: A Bihari Múzeum Évkönyve XXVII. Szerk.: Török Péter. Berettyóújfalú, (2022). 7–82.
- Kiss 1984. Kiss István: Visszaemlékezés a Táj- és Népkutató Központ kiállítására. In: Ethnographia, 95. (1984) 4. sz. 605–627.
- Kósa 1979. Kósa László: Honismereti mozgalom. In: Magyar Néprajzi Lexikon I–V. [II. kötet.] Főszerk.: Ortutay Gyula. Bp., 1979. 576.
- Kósa 1981. Kósa László: Önkéntes gyűjtő. In: Magyar Néprajzi Lexikon I–V. [IV. kötet.] Főszerk.: Ortutay Gyula. Bp., 1981. 123.
- Kósa 1982. Kósa László: Táj- és Népkutató Központ. In: Magyar Néprajzi Lexikon I–V. [V. kötet.] Főszerk.: Ortutay Gyula. Bp., 1982. 146–147.
- Kovács 1979. Kovács Ágnes: Folklore Fellows magyar osztálya. In: Magyar Néprajzi Lexikon I–V. [II. kötet.] Főszerk.: Ortutay Gyula. Bp., 1979. 188–189.
- Landgraf 2016. Landgraf Ildikó: Nyelvészeti témájú dolgozatok a néprajzi gyűjtőpályázatokon (szakmai bevezető). In: Tradíció Magazin, 1. (2016) 2. sz. 100–105.
- Magyari 2011. „*Ha kibontom az emlékezés fonálát...*” Hajdú-bihari paraszti életutak és családtörténetek. (A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 61.) Szerk.: Magyari Márta. Debrecen, 2011.
- Molnár 1986. Molnár Vilmos: Kutatótáborok a népegészségügy szolgálatában. In: Honismeret, 14. (1986) 3. sz. 26–27.
- Morvay 1975. Morvay Péter: A tudománysegítés jelentősége és útjai a honismereti mozgalomban. In: Honismeret, 3. (1975) 5–6. sz. 38–41.
- Morvay 1986. Morvay Péter: Emlékezés az egykori táj- és népkutató táborokra. In: Honismeret, 14. (1986) 3. sz. 22–24.
- Olosz 2018. Nagyszalontai népballadák és epikus énekek 1912–1919. A Folklore Fellows magyar osztálya nagyszalontai gyűjtőszövetségének hagyatékából összegyűjtötte, szerk., bev. tan. és jegyz. közzéteszi: Olosz Katalin. Kolozsvár, 2018.
- Sebestyén 1912. Sebestyén Gyula: A magyar néphagyomány emlékeinek országos gyűjtéséről. In: Ethnographia, 23. (1912) 4. sz. 193–199.

- Sebestyén–Bán 1912. Sebestyén Gyula, Bán Aladár: Tájékoztató a Folklore Fellows Magyar Osztályának országos gyűjtéséhez. In: Ethnographia, 23. (1912) 4. sz. 200–213.
- Szendrey 1913. Szendrey Zsigmond: Nagyszalontai népies hiedelmek és babonák. In: A Nagyszalontai M. Kir. Állami Főgimnázium Értesítője 1912–13. Közrebozsátja Tatár Balázs igazgató. Nagyszalonta, 1913. 3–26.
- Szendrey 1924. Nagyszalontai gyűjtés. Gyűjtötte a Folklore Fellows magyar osztályának nagyszalontai gyűjtő szövetsége. Kodály Zoltán közreműködésével szerk. Szendrey Zsigmond. (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV.) Bp., 1924.
- Timaffy 1979. Timaffy László: Morvay Péter hetven éves. In: Honismeret, 7. (1979) 5–6. sz. 53–54.
- V. Szathmári 1993. V. Szathmári Ibolya: A pályázatok elé. In: Múzeumi Kurír, 65. (1993) 4–6.
- V. Szathmári 2010. V. Szathmári Ibolya: Dankó Imre múzeumi munkássága. In: A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2008–2009. Szerk.: Magyar Márta. Debrecen, (2010). 321–332.
- V. Szathmári–Varga 1984. V. Szathmári Ibolya, Varga Gyula: Szóttesek Hajdú-Bihar megyében. (Hajdú-Bihar megyei Néphagyományok I.) Debrecen, 1984.
- Varga 1983. Varga Gyula: A „Hortobágytól Sárrétig” akció Hajdú-Bihar megyében. In: Honismeret, 11. (1983) 4. sz. 33–35.
- Végh 1942. Táj- és Népkutatás a középiskolában. (A Magyar Táj- és Népismeret Könyvtára 6.) Összeáll.: Végh József. Bp., 1942.
- Zika 1989. Zika Klára: Születésnap köszöntő. Dr. Morvay Péter néprajzi kutatóval beszélget Zika Klára. In: Honismeret, 17. (1989) 5. sz. 44–46.

Internetes hivatkozások

- H-B M és DHE honlapja Hajdú-Bihar Megyei és Debreceni Honismereti Egyesület honlapja
- Bemutatóközlés. <https://bonismeret.hu/hajdu-bihar-megyei-es-debreceni-bonismereti-egyesulet> (Utolsó letöltés: 2022. szeptember 12.)
- HSZ honlapja Honismereti Szövetség honlapja
- Mi a honismeret? <https://bonismeret.hu/mi-a-bonismeret> (Utolsó letöltés: 2022. május 27.)

- Tevékenység. <https://bonismeret.hu/tevekenyseg> (Utolsó letöltés: 2022. május 27.)
- Megyei szervezetek. <https://bonismeret.hu/megyei-szervezetek> (Utolsó letöltés: 2022. május 27.)
- Kitüntetettjeink. <https://bonismeret.hu/kituntetettjeink>
https://bonismeret.hu/sites/default/files/media/document/2018/10/09/bonismeret_dijazottak_lista_megyenkent_eventent1-1.pdf (Utolsó letöltés: 2022. szeptember 12.)
- MNT honlapja Magyar Néprajzi Társaság honlapja
- Díjak és kitüntetések: Sebestyén Gyula emlékérem http://neprajzihirek.hu/sebestyen_gyula_emlekerem (Utolsó letöltés: 2022. szeptember 26.)
- Tradíció Pályázati felhívás. <http://neprajzihirek.hu/palyazat> (Utolsó letöltés: 2022. május 24.)
- Tradíció Pályázat honlapja <http://tradicio.weebly.com/> (Utolsó letöltés: 2022. május 24.)
- Tradíció Pályázat Facebook lapja <https://www.facebook.com/tradicio.hu> (Utolsó letöltés: 2022. május 24.)

Nagy Bettina

Certamen VII. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. Szakosztályában. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2020. 489 p.

2013 óta évente megjelenik az Erdélyi Múzeum Egyesület I. Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályának évkönyve. A kiadvány az évente megrendezésre kerülő „Magyar Tudomány Napja Erdélyben” című rendezvényen előadott előadások anyagát foglalja magában. A kutatók az irodalomtörténet, nyelvészet, film- és zenetudomány, régészet, néprajz, művészettörténet és a történelemtudomány területén folytatott kutatásait közlik.

A kötet sokszínűségét mutatja, hogy az első nagyobb fejezetben kaptak helyet a nyelv- és irodalom-, néprajz-, zene és színháztudományhoz kapcsolódó tanulmányok. Elsőként Csorba Dávid II. Apafi Mihály bécsi ravataláról szóló tanulmányáról olvashatunk. A szerző bemutatja röviden az erdélyi fejedelmi temetések rituáléját. A temetésekről elmondható, hogy ötvöződött bennük a kora újkori temetési rend és a főúri megemlékezések szimbolikája. Időben és térben is különböző időpontban tartották, ugyanakkor a két temetési ceremónia együtt jelentett egy lezárt gyász munkát. Az ifjú Apafi Mihálynak ugyanakkor nem járt pompás temetés. Apja idejében fejedelemmé választották, s be is iktatták. Azonban fiatal kora ellenére gubernátort rendelték ki mellé. Szülei halálát követően, illetve a politikában bekövetkezett változások miatt, mire nagykorúvá érett, Bécsbe internálták. Bécsben lemondott a fejedelemségről, s fiatalon, 1713. február 1-jén elhunyt. II. Apafi Mihály testét Bécsből kísérték Almakerékre, azonban nem kapott pompás temetést. A sekrestyében helyezték el koporsóját, s nem mondtak felette halotti beszédet sem. Feleségét, Bethlen Katát 1725-ben bekövetkezett halála után hasonlóan temették el. Koporsóikat 1790-ben a Bethlen grófok által az Apafi család kriptái mellé helyeztették. 1942-ben az Apafi házaspárt egymás mellé helyezték a fejedelmi család kriptái mellé.

Pap Levente *Egyházatyák és a magyar kereszt(y)én(y)ség eredete a 17–18. századi történetírásban* című, nagyobb terjedelmű tanulmányában mutatja be a történetírás változásait. A tanulmány bevezetése a 17. századi egyházi történetírás alakulását mutatja be. A szerző kiemeli, hogy az előző század történetírására a bélyeget a mohácsi vész nyomta rá. A századforduló történetírásának alakulását főként a történelmi művek megnövekedett száma és az egyre inkább az érdeklődés középpontjába kerülő protestáns reformok történeti kérdései alakították. Azonban két történelmi eseményt említ, amelyek befolyásolták a vallási polémiát. 1610-től bevezetésre kerültek az egyházfegyelmi rendelkezések, ezáltal az 1611-ben tartott nagyszombati tartományi zsinat során napirenden volt a tridenti zsinat határozatainak megvalósítására irányuló törekvés. Másodsorban fontosak a protestáns lelkészek ellen irányuló üldözések, amelyek az 1670-es években zajlottak. A protestánsokat az események arra ösztönözték, hogy összegezzék veszteségeiket, mind materiális, mint spirituális oldalról. Az európai tudományos közvélemény érdeklődésének középpontjába került mind az erdélyi, mind pedig a magyarországi reformáció története. Az első egyháztörténeti munka Pápai Páriz Ferenc nevéhez kapcsolódik, Rudus redivivum címen 1684-ből. Pápai nyomdokait követte Debreceni Ember Pál, aki a magyar kereszténység ókereszténykori eredetét kívánta bizonyítani. A tanulmány további részében az olvasó a magyarok apostolkori kereszténységének megállapításáról olvashat.

Benkő József literatúratörténet-írói tevékenységéről Csata Adél tanulmányában olvashatunk. Benkő József kibontakozásában kulcsfontosságú szerepe volt a *Magyar Hírmondó* című lapnak. 1780 és 1786 között tudósítóként dolgozott a lapnál, s 70 cikk köthető a nevéhez. A tanulmány a lap bemutatásával kezd. Megtudjuk, hogy 1780. január 1-jén indult el, Ráth Mátyás vezetésével. Benkő József első cikke 1780. szeptember 2-án került a lapokba. Első cikkében Mária Terézia rendeleteiről, az erdélyi sáskajárásról írt, illetve a mezőgazdaságot és az igazságszolgáltatást érintő híreket közölt. További cikkeiben főként saját gyűjtőútjának tapasztalatait igyekezett megosztani az olvasókkal. Azonban a szerkesztői tisztségek változásai hatással voltak Benkő József publikációira is. Írásai később már nem voltak rendszeresek, és egyre kevesebb híradással jelentkezett az olvasói felé. 1786 márciusában jelentette meg utolsó cikkét a Magyar Hírmondó hasábjain, s két hónap múlva már a *Magyar Kurir* olvasóinak publikált.

Harmadikként a kötetben Benő Eszter *Két nyelv és két kultúra vonzásában. Dóczi Lajos szerepköréi* című tanulmánya kapott helyet. A tanulmány első részében Dóczi Lajos életéről és munkásságáról olvashatunk. Ludwig Dux néven született 1845-ben, s Németke-resztúron nevelkedett. Tanulmányait Nagykanizsán, majd Sopronban végezte. Fordulópontot a soproni evangélikus líceumban töltött évek jelentettek számára, hiszen itt tanult meg magyarul. Jogot tanult, majd később hírlapíróként tevékenykedett. Életéről elmondható, hogy a kétnyelvűség egész életében végigkísérte; magyar és német nyelvű hírlapokba publikált, saját műveit azonban magyar nyelven írta. Műfordító munkája során szintén német és magyar nyelvre is fordított, többek között Petőfi Sándor verseit, Arany János balladáit, Goethe és Schiller költeményeit is. Pályájának alakulása kétnyelvűségével hozható szorosán összefüggésbe, s elmondható, hogy Dóczi Lajos munkássága nélkül Magyarország kevésbé lehetett volna ismert.

Varga P. Ildikó Bán Aladár finn levelezéseiről számolt be tanulmányában. Bán Aladár neve összeforr az észt eposzsal, a Kalevipoeggel, amelyet fordított. Bán Aladár és Heikki Ojansuu nyelvrokonság iránti érdeklődésük révén ismerkedtek meg. Nyelvészetten kívüli témákat vetettek fel leveleikben, kulturális témákkal foglalkoztak, s emellett gyakran magánéleti gondokat is említettek levelezéseik során. Bán Aladár összesen nyolc alkalommal járt Finnországban, tehát megállapítható, hogy kapcsolatai erősek voltak. A magyar kormányt képviselte finnországi útjain, személye kevésbé volt releváns, ezáltal az általa végzett háttér munka sem kapott nagy nyilvánosságot. Munkásságát a két világháború közötti időszak is jelentősen befolyásolta, s leginkább az elhallgatás volt jellemző rá. Ez a sors várt a kultúrkongresszusokra is. Az olvasó széles betekintést nyerhet Bán Aladár által a magyar- finn kulturális kapcsolatok történetébe.

A *Hengergőzés – paraszti szexorgia, farsangi szabadosság, erotikus játék, termékenység vagy érintéses mágia? Vagy az ember játékosává válása?* című, Balázs Lajos által írott tanulmány a hengergőzés rítusait és szokásait mutatja be. A tanulmányból megtudhatjuk, hogy Csíkszentdomokoson volt jellemző a juhnyírás alkalmával. Erotikus helyzetben lejtett táncot jelentett a hengergőzés, amelyet szemlélődés előzött meg, s majd ezt követhette a nők megszólítása. A szerző úgy fogalmaz, hogy a hengergőzés egy mitikus játék, amely határozott szándékú volt; évről-évre ismétlődött a juhnyírás alkalmával. Ceremoniális szexuális szokás volt, amely házasemberek között zajlott, s ezáltal az ebbe a zárt rendszerbe való bekerülés feltétele a házasság volt. A tanulmány során egy csíkszentdomokosi adatközlő által részletes képet kaphat az olvasó a hengergőzés folyamatáról és szokásairól egyaránt.

A kötet folytatásában a nőtörténeti kutatásokat bemutató tanulmányok kaptak helyet. Elsőként Papp Kinga Apor Péterné életét reprezentálja az olvasók felé. Kálnoki Borbálának, „Háromszék királynőjének” nem maradt fent testamentuma, életéről főként férje, Apor Péter által lehet többet tudni. Apor Péterné saját kezűleg írott levelei és feljegyzései nehezen olvashatók, s magukon hordozzák a 17–18. századi női írásokra jellemző jegyeket. Levelei és feljegyzései adnak főként róla képet, amely a tanulmány központi témája. A szerző úgy jellemzi őt, miszerint gögös, hirtelen haragú természete gyakran okozhatott konfliktust férje, családja és ismerősei körében. Kancellárhelyettes lányaként nevelkedett, s igyekezett önállóságát megtartani; ő maga rendezte örökölt birtokait, és külön igyekezett kezelni saját tulajdonát. Egy olyan nő képe tárul az olvasó elé, aki nem azonosult a család és a társadalom által elvárt normákkal és elvárásokkal, s igyekezett azokon mindig felülkerekedni.

A következő tanulmány szerzője Biró Annamária, aki a 18–19. századi női költészetet mutatja be. Tanulmánya a *Női költészet a 18–19. század fordulóján. Szereplehetőségek és problémák* címet viseli. A tárgyalt korszakban emelkedett a női költők száma, akik jellemzően az episztola műfajában alkottak. Elsőként Vályi Klára költészetét mutatja be a szerző, majd az egyik legtermékenyebb költőnő, Molnár Borbála s tanítványa, Újfalvy Krisztina költészetéről olvashatunk. Mellettük a göcseji Helikon költőnői (Kazinczy Klára, Tuboly Erzsébet, Tuboly Rozália és Dóczy Terézia) kerültek bemutatásra, akik a társasági élet felől közelítették meg a költészetet. Utolsóként Dukai Takách Juditról, generációja egyik legkiemelkedőbb tagjáról olvashatunk. Költészetére leginkább Berzsenyi Dániel formai variabilitása hatott.

Bartha Katalin Ágnes *Színészkonstrukció és szerepkör: a szalonszínésznőség szubjektivitásai* című munkájában Prielle Kornélia szalonszínésznői szereptípusának vizsgálatáról ír. Prielle Kornélia szalonszínésznői konstrukciói nemcsak a folytonosan létrehozott és aktív külső megjelenéseiből, gesztusaiból és játékából táplálkoznak, hanem a testi adottságon túl ehhez hozzáadódnak erkölcsi, intellektuális és társadalmi jellemzők szubjektív konstrukciói is. A mindennapokban átélt tapasztalatai is megjelentek a színpadon, ezzel is többletet nyújtva a közönség számára. A színpadon, mint szalonhölgy volt jelen, otthon, mint úrinő és gazdaasszony jelent meg. A színpadon egyé vált a különböző szerepekkel, s sikerének legfőbb kulcsát, illetőleg szalonszínésznői elismertségét ez is alakíthatta.

Lengyel Nóra Fenyvesi Judit önéletírását reprezentálja a megküzdési stratégiák és a narratív identitás szempontjából. A tanulmány elején röviden ismerteti Fenyvesi Judit életének főbb mozzanatait. Megtudjuk, hogy 1923. június 8-án született Nagyszalontán, Romániában. Zsidó családból származott, de a család keresztény hitre tért át. Tanulmányait katolikus iskolában végezte, majd apáca lett. A kommunizmus ideje alatt börtönbe zárták, majd tíz év múlva, kiszabadulása után előbb Bécsbe, végül az Egyesült Államokba, Buffalo-ba emigrált, ahol 2005-ben hunyt el. Élete végéig aktív tagja volt a Szociális Testvérek Társaságának. Önéletírásának legfőbb mozgatója önazonossága, saját maga megtalálása volt. Identitásának alapját zsidó családja jelentette. Sokáig azon fáradozott, hogy a családját megmentsse az elhurcolástól. Nem sikerült elérnie, elvesztette családját. Lelki traumák érték, s majd 10 évre börtönbe került. Büntetett előélete miatt sok nehézségen ment keresztül, végül az Egyesült Államokba emigrált.

A nőtörténeti kutatások utolsó tanulmányát Tapodi Zsuzsa zárja *Önmagunk árnyékává válni. Családragény a 21. században. Gerlóczy Márton: Mikecs Anna: Altató* című munkájával. Gerlóczy Márton elhunyt nagynénje, Mikecs Anna nevének közölte regényét, amely 2017-

ben látott napvilágot. A családregény öt generáció életébe enged betekintést; előtérben egy anya és lánya, Schéfer Ida és Jékely Márta, a szerző dédanyja és nagymamája sorsával. A regényben elbeszélte események a múlt felől haladnak a jövő felé, ám nincs közöttük kronológiai sorrend. 1946-ban kezdődik az első rész, és körülbelül 1880-tól 1980-ig zajló események váltakozva jelennek meg a regény hasábjain. A háború utáni időszak egyrészt az újrakezdés reményével kecsegtetett, másrészt a regény középpontjában álló Jékely Márta vonatkozásában az általa átélt veszteségek sorozata magyarázatul szolgál arra, hogy miért nem volt képes később kilépni a megalázó helyzetek tömkelegét nyújtó második házasságából.

Kolozsvári zeneszerzők – zeneszerzők Kolozsváron címet viseli a tanulmánykötet film- és zenetudományi munkáit összefoglaló kisebb fejezete. Elsőként Potyó István mutatja be Farkas Ödön E-dúr miséjét, áttekintve egyúttal az 1851-ben, Jászmonostoron született zeneszerző, karmester és a kolozsvári zeneművészeti iskola igazgatójának életét is. Iskoláit Debrecenben végezte, ahol műszaki pályára készült, majd a Budapesti Zeneakadémián folytatta tanulmányait, ahol Erkel Ferenc tanítványa lett. Később a kolozsvári Zenekonzervatórium igazgatójaként dolgozott, s vezetése alatt számos nagynevű művész tanult az intézményben. Missa in E című művének keletkezési ideje nem ismert, a szerző feltételezi, hogy zeneakadémiai éve alatt komponálta. Hat tételből álló művében a cecilianizmus jegyei figyelhetők meg. A cecilianizmus célja az volt, hogy a hanyatlásnak indult egyházi zenét új stílusban teremtsen újra. Valószínűsíthető, hogy a kolozsvári Ferenc-rendiek templomában kerülhetett sor a mű helyi előadására. Három dátum lehetséges: 1911. május 23., 1922. november 23. és ugyanazon év karácsonya. Farkas Ödön E-dúr miséje szövegtárgyakra, zenekarra és kórusra volt komponálva. Műve a tehetségéről tanúskodik.

Fancsali János munkájában Csíki Endre magyarörmény zeneszerző életművéről olvashatunk. A tanulmány elején a moldvai üldözésekről esik szó. Apafi Mihály a menekülő örményeket saját birtokaira fogadta be, azzal a céllal, hogy ez a kereskedőréteg jelentős hatást gyakorolhasson Erdély társadalmára, mind a gazdasági élet, mind a művészetek terén. Csíki Endre is szintén magyarörmény családban született, 1888. december 1-jén Kolozsvárott. Kolozsváron tanult; elsőként a katolikus elemi iskolában, majd a főgimnáziumban, s ezt követően a helyi Zenekonzervatóriumban folytatta tanulmányait. Emellett Budapesten a Zeneakadémia hallgatója is volt. Tanulmányait nem tudta folytatni az I. világháború miatt, s ezáltal nem utazott vissza Kolozsvárra, hanem Désen kezdett el dolgozni zongoratanárnaként. Munkája mellett folyamatosan komponált, aminek híre ment szerte Kolozsvárott is, s ahonnan felkérést kapott a Thália Rt-től, színpadi zenék komponálására. Ez a lehetőség hatalmas elismerést hozott a zeneszerző számára. Életműve összesen 57 tételt tartalmaz.

Horváth Bálint: *Szőllősy András és az „első harmad” városa* című tanulmányában arra keresi a választ, hogy Szőllősy András életművében mik azok a jelenségek és történések, amelyek visszatükrözik Erdélyt és Kolozsvárt. A zeneszerző 1921-ben született a Hunyad megyei Szászvároson. Kolozsvár jelentős mértékben hatott rá, hiszen itt alapozta meg kutatói érdeklődését és művészi értékrendjét. Életművéről elmondható, hogy műveinek többségére a barokk hangszeres polifónia hatott, s főként Bach művei voltak rá a legnagyobb hatással. Mindezek mellett Szászvároshoz való szoros kötődése is meghatározta zeneszerzői attitűdjét. A 20. századi zeneszerzés technikáit igyekezett ötvözni az erdélyi zenei tradíciókkal. A *Kolozsvári éjjel* című művében emléket állított Erdély fővárosának. Életműve jelentős hatást gyakorolt pályatársaira és a következő generációk zeneszerzőire

is, emellett pedig az Erdélyről kialakult kép vonatkozásában máig hatással van Szöllősy András zeneszerzői tevékenysége a kollektív emlékezetre.

Fekete Miklós Farkas Ferenc Kolozsváron eltöltött éveiről ír tanulmányában, melynek kettős célja van. A szerző egyrészt felvázolja azokat a kéznyomokat, amelyeket Farkas Ferenc a kolozsvári tartózkodása során hagyott, mint például kompozíciók, a karmesteri, intézményvezetői vagy a zenei életet szervező tevékenységének eredményei, vagy akár az ott folytatott zeneszerzés tanári munkásságának hatásai. Másrésztől megjelennek visszatükröződések, amelyek a kolozsvári és erdélyi tapasztalatok, emellett személyes élmények, művészi benyomások és emlékek hatásait mutatják be Farkas Ferenc életében. Nyolc évtizeden át alkotott, s mindössze három évet töltött Kolozsváron. Farkas Ferencet tekintjük az első magyar zeneszerzőnek, aki kompozícióiban alkalmazta a dodekafóniát.

Németh Zsombor munkájában szintén Farkas Ferenc kap hangsúlyt, mégpedig a zeneszerző filmzenéinek bemutatása tekintetében. 1932 és 1973 között ötvennégy mozgóképpel zenéjét szerezte a zeneszerző. Farkas Ferenc filmzeneszerzői tevékenységét a véletlennek köszönhetjük; Fejős Pál 1931-ben Budapesten forgatta a Tavaszzi zápor című filmjét. Farkas Ferenc ekkor a stúdió zenekarában zongorázott, s így derült fény arra, hogy ő zeneszerző. A tanulmány során két, kolozsvári éve alatt készült mozgóképpel filmzenéjéről esik szó. Emberek a havason 1942-ből és a Rákóczi nótája 1943-ból nagy hatást gyakoroltak alkotói tevékenységére. Mindkét mozgóképpel zenéje hasonló utat járt be; az olasz közönségnél nagy sikert, itthon viszont politikai és esztétikai vitákat okozott.

Péter Éva *Az erdélyi népzene Márkos Albert életművében* című tanulmánya röviden ismerteti Márkos Albert munkásságát és életét a korabeli kritikák alapján. Az 1914-ben született zeneszerző Székelykeresztúrról indult, majd Kolozsvárra került, ahol felsőfokú tanulmányait végezte. Pályafutása kezdetén hangszertanárként dolgozott, majd a Magyar Színház hegedűseként alkalmazták. 1946-ot követően kinevezték a Zeneművészeti Főiskola professzorává, s majd szolfézst, akusztikát és zeneelméletet oktatott. Négy éven át, 1954 és 1958 között a Gheorghe Dima Zeneakadémia zeneelméleti karának dékánjaként dolgozott. Szimfonikus műveket, balettzenét és színpadi zenét is komponált. Mindezek mellett a népdalfeldolgozásaiban gyakran a művészi egyéniségét ötvözte a népdalok egyszerűségével. Művei mind a haladó és a kezdő kórusoknak alkalmazható technikákat kínálnak. Hivatásának tekintette a zeneszerzők képzését és a szakemberek oktatását is élete során.

Orbán György és Selmeczi György fagottdarabjait Herpay Ágnes mutatja be. Tanulmánya során két, erdélyi származású, többek között Erkel-, Bartók-, Kossuth-, Liszt-, Artisjus- és Pásztory-díjas zeneszerző fagottra és zongorára írott darabját ismerteti. A tanulmány újdonságát jelzi, hogy korábban sem a *Fagottszonátáról*, sem a *Zenedarabok Phil Marlowe-nak* című műről nem készült eddig átfogó elemzés. A szerző leírja, hogy nem túl régen zenefelvételek készültek a darabokról, amelyek aktualitást adtak a tanulmány születésének. Mindkét zeneszerző műve a változásokat mutatja, hiszen stílusukat tekintve változás állt be a szerzők életében. Kis létszámú előadói apparátust igényelnek a művek, de ugyanakkor teljes értékű és fontos alkotásoknak számítanak a zeneszerzők életében. Mindkét műnek fontos szerepe van a zenetörténet szempontjából, hiszen egyre több előadóhoz és egyre nagyobb hallgatósághoz tud eljutni, ezáltal is népszerűsítve Orbán György és Selmeczi György zeneszerzői munkásságát.

Windhager Ákos Terényi Ede *Miseparafrízisát* mutatja be négy olvasatban. A szerző célja az volt a tanulmány megírása során, hogy feltárja Terényi Ede és Kolozsvár kapcsolatát. A Farkas utcai templomba megálmodott Miseparafrízis elemzése révén ábrázolja a

szertő kolozsvári attitűdjét. Eredeti címét tekintve, a *Miseparafrázisok a XVII. századi Erdélyből* című vonószekari darab négy olvasatának együttes értelmezése körvonalazza Terényi Ede és Erdély kapcsolatát. Terényi Ede számára sokat jelentett szeretett városa. A négy olvasat életrajzi, műelemző, hermeneutikai és teológiai elemzésből áll, s ez a négyféle megközelítés mutatja be leginkább a zeneszerző és a város szoros kapcsolatát. Műve 1992-ben látott napvilágot.

Cornel Țăranu és Szegő Péter zenei műveinek ismertetésére vállalkozik Angi István. Elmondható, hogy a két zeneszerző alkotásaira jelentős mértékben hatott a Távol-Kelet ősi zenéjének varázsa. A két szerző alkotásmódjainak hasonlóságát és különbségét műveik elemzése révén igyekeznek az olvasóknak bemutatni. Ezért esett a választása Țăranutól a Nomád énekekre, Szegő Pétertől pedig a MOM című darabjára. Szegő Péter művének az egyik fő jellemvonása az, hogy parlando-rubato dallamok jellemzik. Ez a mű a Távol-Kelet hívása és egyben sóvárgása is. Az ütők kíséretében felcsendülő zengő rézfúvók hangjai Tibet varázsát idézik meg. Mindemellett trombitadallam is hallható, ami a gregorián énekek zsoltáira emlékeztet, illetve a máramarosi zene emlékeit is felidézi. Țăranu és Szegő Péter közös művéről, a Nomád énekek című kompozícióról részletesen olvashatunk a tanulmány során.

A kolozsvári zeneszerzők című fejezetet Sófalvi Emese tanulmánya zárja, aki Török-Gyurkó Áron hangzástereit vizsgálta meg. Török-Gyurkó Áron Kolozsváron született 1989. március 31-én. Egészen korán, kilencévesen kezdett el zenét tanulni. Felsőfokú tanulmányait a kolozsvári Gheorghe Dima Zeneakadémia zeneszerzés szakán végezte. Jelenleg doktorjelölt, és tanársegédi feladatoknak is eleget tesz. 2011 óta a ContemporAR-Tis Transylvaniae zenei projektek művészeti vezetőjeként is dolgozik. A zeneszerző műveit rangos kortárs zenei fesztiválok adták elő, szülővárosán kívül Jászvásáron, Bukarestben, Segesváron, valamint a Bécs–Mürzzuschlag–Reichenau-i International Summer Academy-n, az ukrainai Contemporary Music Dialog és a fontainebleau-i Festival des Écoles d'Art Américaines keretén belül. Műveit hét kategóriába sorolhatjuk: írt kórusműveket, dalokat és vokálszimfonikus alkotásokat, emellett vegyeskarra is születtek népdal-feldolgozásai, s nem utolsósorban strofikus, zongorával kísért darabjai is kiemelkedők.

A kötet második részében a történelemtudományokhoz kapcsolódó kutatások kaptak helyet. Arany Krisztina nyitja meg a kötet ezen részét, mégpedig a firenzei Manini család Erdélyben való letelepedéséről szóló tanulmányával. A tanulmány bevezetőjében a szerző leírja, hogy a 15. században jelentős számú itáliai üzletember telepedett le Erdélyben és Máramarosban. A királyi pénzügyigazgatás vonzotta az üzletembereket Erdély területére. A Manini család a magyar történettudomány számára sem ismeretlen, hiszen az országba érkező családtagok a magyar királyi pénzügyigazgatásban, kiváltképpen az erdélyi és máramarosi sókamarák igazgatásában töltötték be fontos tisztségeket. Elsőként Pape és Angelo Manini érkezett az országba, azonban saját tőke hiányában csak pénzügyi tehetségük és itáliai kapcsolataik által tudtak kezdetben érvényesülni. Kapcsolati hálójuk által Filippo Scolari alkalmazásába kerültek, s így kerültek közel a sóügyigazgatáshoz. Integrációjuk sikeresnek mondható, elsősorban Doboka vármegyei nemesi családokkal házasodtak, majd a későbbiekben rokonságba kerültek az Iklódi családdal is. A tanulmány végén, a függelékben kaptak helyet a Maniniek levelei, családfája és egy képmelléklet.

A Manini család után a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára 1526–1570 közötti iratainak adatbázisát és felhasználásának lehetőségeit mutatja be Laczlavik György. 2016-ban kezdték el azt a nagy volumenű munkát, amelyben 1526. augusztus 29. és 1570

között keletkezett iratok feltárására vállalkoztak. Mintegy 500-ra tehető azoknak a fondoknak a száma, amelyek őrizhetik az adott időszakban keletkezett iratokat. A céljuk az volt, hogy az iratokat digitalizálják, s azok hozzáférhetőek legyenek az amatőr és professzionális kutatók számára, illetve a nagyközönség számára. A feldolgozás kezdetétől 2018. augusztus 31-ig csaknem 20000 rekordot rögzítettek az adatbázisban. A névtérben emellett 31376 személy-, 234 testületi és 64 földrajzi név került rögzítésre. A kutatók céljai között szerepel a Révay-formuláskönyv kiadása, amit a 2021-es és 2022-es évre terveznek megvalósítani. A tanulmányból kiderül, hogy a digitalizációt követően milyen irategyüttesek anyagában lehet egyáltalán kutatni. A legnagyobb terjedelemmel szerepel az adatbázisban a Magyar Kamara regisztraturájának *Benignae resolutiones* című állaga, mintegy 9000 rekorddal. Számottevőek a családi levéltárak, amelyek körülbelül 5000 rekordot jelentenek; az adatbázisba való bevitelük során főként a kisebb terjedelműeket digitalizálták. Az olvasó részletes információt nyerhet az adatbázist alkotó levéltári iratokról.

Bányai Réka tanulmánya *A mikházi ferences kolostor ősnymotatványai* címet viseli. A reformációt a ferences kolostorok közül csak a Csíksomlyón található élte túl. A kevés számú katolikus közösség lelki gondozását csak csekély számú székelyföldi pap tudta ellátni. Ennek a hiánya miatt érkeztek nagyobb számban Erdélybe bosnyák ferences szerzetesek. Mikházán, egy ajándékba kapott telken telepedtek le, és itt alapítottak közösséget. Ezt követően a mikházi ferences kolostor lett az egyik legfontosabb ferences rendház Erdélyben. Amit tudni lehet a mikházi rendházról, hogy a benne működő mikházi könyvtár legnagyobb részét a marosvásárhelyi Teleki Tékába szállították. A zárda korábban mintegy 32 ősnymotatvánnyal rendelkezett. Az ősnymotatványok közül 13 mai napig Románia területén található, 24-et pedig mai napig őriznek. 8 ősnymotatvány helyét egyelőre még nem sikerült a kutatóknak megtalálniuk. Az ősnymotatványokon kívül könyveket is említ a szerző, amelyeket itáliai és német műhelyekben nyomtattak ki annak idején. Valamennyi ősnymotatvány nyelve latin, két egyházjogi mű, egy latin szótár és a Thuróczykrónika kivételével teológiai munkák mind.

Folytatásként K. Weisz Szidónia: „*E' törökös címert esmét elő vették...*” címmel a Teleki–Bolyai Könyvtár halotti címereiről értekezik. A dolgozat három fő részre tagolódik, az első a címereket megőrző korábbi tulajdonosokra, valamint a jelenleg lappangó példányokra világít rá. A második rész a gyűjtemény általános bemutatására (időrendi megoszlás, méretek, hordozóanyag, címertípusok és feliratok, fizikai állapot) és restaurálásokra helyezi a hangsúlyt. A harmadik rész a halotti címerek főszereplőit ismerteti, kitérve életük fontosabb eseményeire, valamint a Telekiekkel és a marosvásárhelyi református kollégiummal való esetleges összeköttetéseikre. A Teleki–Bolyai Könyvtár 54 darab halotti címere az 1761–1916 közötti időszakra tehető. 27 címer a 18. század utolsó négy évtizedéből, 17 címer a 19. századból származik, 10 címer pedig a 20. századból való. A címerek alakja, formája és mérete is mind-mind változatos. Felirataik magyar és latin nyelvűek. A szerző ismerteti a restaurálási és fizikai megjelenésre vonatkozó egyéb adatokat is. A tanulmány végén helyet kapott jegyzetekben vizsgált forrásdokumentumok rövid leírásai találhatóak, például méretek, típusok, feliratok szerint. Ezt követően pedig egy mellékletben kerültek bemutatásra a marosvásárhelyi kollégiumi könyvtár jelenleg lappangó példányai, Koncz József könyvtárőr 1885-ös nyilvántartása alapján.

Bándi András munkájában az erdélyi bolgár evangélikus egyházközségeket mutatja be. A tanulmányban négy bolgár faluról esik szó: Oroszcsúr, Bongárd, Magyarcserged és Bol-

gárcserged. Mind a négy település a 19. század végéig a szász egyházhoz tartozott. A tanulmány során a négy falu fennmaradt levéltári iratainak áttekintésével mutatja be a szerző, hogy hogyan alakult a bolgár evangélikus közösségeknek a sorsa az első levéltári forrásokban szereplő említésektől egészen a 20. század közepéig. A négy település közül kettő maradt evangélikusnak, mégpedig Bongárd és Magyarcserved. Oroszcsűrön a szászok, Bolgárcsergeden pedig a protestánsok által a lutheránus egyházközösség dominált. Elmondható, hogy az egyházi életben visszaszorult a román befolyás Bolgárcserged tekintetében a 19. század során. Magyarcserved esetében az ellenreformáció által megjelent a protestantizmus. Bongárdon ezzel ellentétben az ortodoxia hódított teret, s utolsóként Oroszcsűrön pedig a szász kultúra érezte leginkább a hatását.

Pakó László tanulmányában a koraujkori házastársi konfliktusokat vizsgálta meg. A témát Kolozsvár város törvénykezési jegyzőkönyvei képezték a szerző számára. Közel egy évszázad eseteit foglalja össze. A perek a megszólított tanúk vallomásait, illetőleg ritkán a bíróság első- és/vagy másodfokú ítéleteit tartalmazzák. Már Szent István törvényei is büntették a gyilkosságot, de nem volt ez másként Werbőczy István Hármaskönyvében sem. A törvényes előírások szerint tehát azt, aki szántszándékkal oltotta ki egy ember életét, társadalmi állására való tekintet nélkül halállal büntették, akinek esetében viszont a szándék kétséget kizáróan nem bizonyosodott be, az vérdíj fizetésével megmenekülhetett a halál elől. A szerző felhívja a figyelmet, hogy a koraujkori társadalom tekintetében a nők alárendelt szerepet tölthettek be, azonban a perek azt bizonyítják, hogy nők bántalmazók is voltak már ekkor. A tanulmány két eseten keresztül mutatja be a családon belüli konfliktusokat. Megállapítható, hogy gyakorta a nők méreggel kívánták kioltani házastársaik életét. Azonban a szerző megállapítja, hogy a férfiak gyakrabban törtek asszonyaik életére. Elsődleges okként a hűtlenség, az alkoholfogyasztás és a felek erőszakos természete vezethetett a családon belüli erőszakhoz a koraujkorban.

A történettudományi tanulmányok és a tanulmánykötet tekintetében utolsóként Kulcsár Krisztina tanulmánya kapott helyet, amely a *II. József erdélyi látogatása 1773-ban, és utazásának hatása a közigazgatásra* címet viseli. A szerző II. József erdélyi látogatásának jellemzőit kívánja bemutatni, emellett azt, hogy utazásának milyen közigazgatási hatásai érvényesültek. 1773-ban adták ki az uralkodói rendeletet, amely alaposan és gondosan elő volt készítve. Az uralkodó utazása előtt másfél hónappal Csernátoni Ferenc egy katonatiszttal körbejárta az útvonalat. Állomásról állomásra ellenőrizték a szálláshelyeket, útvonalakat, települések megközelíthetőségét és a távolságokat. A császár utazása során beutazta a nagyfejedelemséget, találkozott a vármegyék főispánjaival, szász és székely királybírákkal. Utazását követően Mária Terézia és az Államtanács felé benyújtotta közigazgatási tervét. Az 1774-ben bekövetkezett személyi változások és II. József látogatása jelentős mértékben befolyásolta az akkori erdélyi viszonyokat.

Mindent összevetve elmondható, hogy korábbi köteteihez hasonlóan a CERTAMEN most is számos tudományág, korszak, intézmény és kutatónemzedék közös fóruma, célja a kölcsönös megismerés, a szakmai párbeszéd. Jelen tanulmánykötet széles betekintést nyújt a művészetek és a társadalom iránt érdeklődőknek és a kutatóknak egyaránt.

Szőke Richárd Rajmond

**A Bihari Múzeum Évkönyve XXVI.
Szerk.: Sándor Mária. Berettyóújfalu, 2021. 160 p.**

Furcsa kijelentésnek tűnhet, de a 2021-es esztendő rendkívül tartalmasan telt a Bihari Múzeumban. A berettyóújfalui közgyűjtemény munkatársai eredményesen felépítették új állandó kiállításukat, miközben az épület is látványos ráncfelvarráson esett át. Ezen felül egy teljeskörű állományrevízió akadályait is sikerrel vették, illetve a bezárások ellenére a múzeumpedagógiai foglalkozásokra továbbra is nagy igény akadt, betartva az aktuális járványügyi szabályokat. Ily tennivalók közepette a tudományos kutatásra szánt napok és órák sem bizonyultak időpazarlásnak.

Ennek eredményeképpen, megerősítve az eddigi tendenciát, tavaly újra évkönyvvel jelentkezett a múzeum. A Bihari Múzeum Évkönyve XXVI. című tanulmánykötet felépítésében a sorozat előző kiadványaihoz képest nem történt változás, tartalmát tekintve ezúttal is a bihari régióval kapcsolatos kutatások legfrissebb eredményei kerültek publikálásra. Az évkönyv hat tanulmányt tartalmaz, melyek a megszokott módon a történelem, a néprajz, az irodalomtörténet és a muzeológia témaköreiből kerültek ki.

Bagdi László a kötet első tanulmányában arra a kérdésre kereste a választ, hogy milyen körülmények között funkcionált Berettyóújfalu megyeszékhelyként a trianoni békeszerződés után. „*A világ közepe*” – *Berettyóújfalu vármegyeszékhelyé alakulása 1920–1928* című munka ugyan nem követi végig a nagyközség történetét a megyeszékhelyi pozíció megszűnéséig, de a szerző így is egy részletesen kidolgozott írásban vette szemügyre azokat a kihívásokat, melyek a települést érintették. A dolgozat erőssége a klasszikus politika-, intézmény- és közigazgatástörténeti aspektusában keresendő, hiszen a járások átszervezése, a vezetői pozíciók betöltése, a beruházások finanszírozása mögötti vizsgálatot komoly levéltári kutatás előzte meg. Az MTA Lendület – Trianon 100 munkacsoport külsős munkatársaként a szerző figyelme joggal fordulhatott a trianoni menekültkérdés felé, e problémakör kitüntetett szerepét az önálló fejezet is szemlélteti. A Nagy Háború utáni menekültek többen és hosszabb időre érkeztek, mint a viláégés ideje alatt. Több ismeretünk van az áthelyezett tisztviselőkről a műnek köszönhetően, de a vagonlakók pontosabb számának és helyzetének megismerése még várat magára. Nagyvárad elvesztése egyet jelentett az oktatási és egészségügyi funkciók nélkül maradt Bihar vármegyével, így az új megyeszékhelynek ezeket hamar pótolni kellett, ezért is veszi Bagdi nagyító alá az iskolákon túl az 1927-ben felavatott Leventeházat és az 1928-ban megépült Gróf Tisza István Kórházat. A publikáció végén megállapításra kerül, hogy 1928-ra minden lényeges és nélkülözhetetlen intézménynek már Berettyóújfalu adott otthont, amely bár megyeszékhelyként sikeresen helyt tudott állni, a Horthy-korszak alatt végig nagyközségi státuszban volt kénytelen egyről a kettőre jutni.

A Bagdi László és Török Péter alkotta szerzőpáros forrásközlésének apropóját egy a múzeum birtokába került kinyomtatvány adta. „*Hazádnak rendületlenül*”... *Egy korszakos község önnepi beszédének margójára* címmel adták közre Kerekes Gyula, Berettyóújfalu egykori jegyzőjének az áprilisi törvények 50. évfordulójára elmondott beszédének szövegét, amit egy információban gazdag előtanulmánnyal egészítettek ki a bihari történészek. Előbb Berettyóújfalu dualizmuskori városiasodásának főbb elemei kerülnek görcső alá,

majd Kerekes Gyula bővebb, levéltári kutatásokkal kiegészített élettörténetét olvashatjuk. A kiegyezés után alapított intézmények kapnak inkább nagyobb hangsúlyt a dolgozatban, de demográfiai és életrajzi adatok is érzékeltetik a rég vágyott városi rang megszerzésére irányuló törekvéseket. E célt a korszakban ugyan nem sikerült elérni, a település regionális központi szerepe mégis megkérdőjelezhetetlenné vált, köszönhetően a közigazgatási, gazdasági, kulturális, oktatási és egészségügyi területen szerzett érdemeknek. A vizsgálat tárgyát képező köztisztviselő több mint negyven évig szolgálta a települést, 1873 és 1915 között, éppen ebben az időszakban indult el Berettyóújfalu a fellendülés útján. A beszéd 1898-ban hangzott el, és a község 50 év alatti fejlődéséről adott számot, összehasonlítva azon tulajdonságokat, melyekben előrelépés történt a fél évszázad alatt, így a földterületek nagysága, a lakosság tulajdonában lévő vagyon, az iparban tevékenykedők száma kerül összevetésre az 1848-as állapotokkal.

Gyönyörűné Erdei Judit *Erdőháti Károlyné szűrrátét-készítő hagyatéka* című dolgozatában a 2020 óta a Bihari Múzeum gyűjteményének részét képező anyag kerül ismertetésre, bemutatva magát az alkotót és munkásságát. Erdőháti Károlyné, avagy Vezendi Erzsébet népi iparművész 1940 és 2010 között élt és alkotott, jelentős szűrrátét-életművet hagyva maga után. A szűr posztórátétes díszítése Bihar vármegyében tűnt fel először a 19. század végén, fő motívuma a szegfű, de a szerző kihangsúlyozza, hogy minden alkotó saját szimbólumrendszerét alkalmazza legszívesebben. „Erzsike néni” a hagyományos derecskei mintákat preferálta, a hagyatékot vizsgálva ez világossá válhat számunkra. Tárgyról tárgyra ismerhetjük meg munkásságát, melybe a mellékletben szereplő képek engednek bepillantást. Gyönyörűné összegzésében kiemeli, hogy a hagyaték nemcsak Erdőhátiné alkotásairól ad átfogó képet, hanem a szocialista kori háziipari szövetkezetek értékközvetítő szerepéről is.

A kiadvány szerkesztője, Sándor Mária a megújuló állandó kiállítás kapcsán zajló kutatásának eredményeit közölte az *Adatok a csökmői bábák történetéhez* című írásában. A Bihari Múzeum gyűjteményében fellelhető források (oklevelek, bizonyítványok, naplók, anyakönyvek) mellett levéltári és hagyatéki iratok is felhasználásra kerültek a helytörténeti jellegű vizsgálat során. A szerző a tanulmány bevezetésében hangsúlyozza, hogy három szülésznő adatait kívánja közölni, de feltehetően több baba is tevékenykedett Csökmőn egyidőben. A bábaasszonyok szerepéről és a bábaképzés történetéről szóló áttekintésből kiderül, hogy Bihar vármegyében, Nagyváradon volt az ország egyik legfontosabb bábaképző intézete. A Sándor Mária által bemutatott három szülésznő közül kettő bizonyítottan ott szerezte végzettségét. Kádár Dánielné, Híj Antalné és Katona Károlyné csökmői munkásságáról tudhatunk meg többet, ugyanakkor életrajzi adatokon túl a fennmaradt eszközök és a bábanaplók alapján készített statisztikák is hozzájárulnak ismereteink bővítéséhez. Az idő előrehaladtával és a kórházi születések elterjedésével a bábaság tevékenységi köre átalakult, a vizsgált időszak utolsó éveiben már csak a terhesség gondozásában vállaltak szerepet.

A Nadányi-életmű nagy tisztelője és elemzője, Bakó Endre irodalomtörténész *Nadányi Zoltán nyelv- és irodalomszemlélete* című tanulmányában egy hiányosságra hívja fel a figyelmet, Nadányi Zoltán ugyanis – ellentétben Babbitssal, Kosztolányival vagy Faludy Györggyel – nem fejtette ki önálló munkákban nyelv- és irodalomszemléleti világgképét, az csak verseiben, tárcáiban nyilvánult meg. Ezért a szerző feladata elsősorban az volt, hogy a bihari trubadúr munkásságából kiemelje azokat a műveket, melyekből tetten érhető Nadányi álláspontja. Bakó analízise arra is kiterjed, kik voltak hatással Nadányira, és e kérdésben

olyan kortársakat is megszólaltat, mint például Kosztolányi Dezső vagy Tóth Árpád. A költő a befogadott hatásokat bár sajátjára formálta, nem nyitott új fejezetet a magyar irodalomtörténetben. A kutatás továbbá kiterjedt az alkotói én és a mű kapcsolatára is, amely szintén csak töredékesen jelenik meg Nadányi líráiban. Ennek mélyebb megértéséhez a szerző segítségül hívja a Freud és Jung által képviselt pszichológiai irányzatokat, ekképpen az is a vizsgálat látószögébe került, hogy milyen eseményekre reagálnak a versek, milyen témákban alkotott Nadányi.

Nem megtörve a hagyományokat, jelen tanulmánykötetet is a múzeumvezető összegző sorai zárják. Török Péter *Közgyűjtemények járványbelyezet idején – a Bihari Múzeum 2020. évi tevékenysége* című írásában egy olyan időszak kerül summázásra, amely során a vírushelyzet következtében az egész világ kifordult önmagából. Az erre adott reakciók jól nyomon követhetőek a beszámolóiból, például az otthoni munkavégzésre történő átállás biztosított lehetőséget az addig kevésbé hangsúlyos adatbázis-építésre, illetve néhány múzeum-pedagógiai elem online térbe történő költöztetésére is. Az évenkénti évkönyv-megjelenés is bizonyítja, hogy a munkatársak kutatásai a megfelelő mederben zajlanak, ezt a múzeumvezető további példákkal is szemlélteti. Ahogy az elmúlt esztendőkből, a Bihari Múzeum 2020-ban is minden adandó alkalmat megragadott a pályázati rendszeren belül. A sikerességről tanúskodik az is, hogy e keretek között gyarapodhatott a gyűjtemény, és megépülhetett az új állandó kiállítás. A nem várt kihívások ellenére az akadályokat leküzdötte, és a további fejlesztésekben bízva tervezi a jövőt a berettyóújfalui közgyűjtemény.

Jól látható, hogy az intézmény tudatosan törekszik arra, hogy összefogja a Biharral kapcsolatos kutatásokat és teret biztosítson az eredmények publikálására. Arra is ügyeltek a kötet szerkesztésekor, hogy a tanulmányokhoz mellékelt képeken keresztül a múzeum gyűjteményébe is betekintést nyújtsanak, ezért az évkönyv a szakmai közönség mellett a laikus olvasók számára is bátran ajánlható.

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A TANULMÁNYOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,
A MŰHELYMUNKÁK MAXIMUM 20000 KARAKTER,
A FORRÁSKÖZLÉSEK, ADATTÁRAK ÉS HONISMERETI ÍRÁSOK MAXIMUM 40000 KARAKTER,
A RECENZIÓK MAXIMUM 5000 KARAKTER TERJEDELEMBEN KERÜLNEK KÖZLÉSRE.

A KÉZIRATOKAT DOC FORMÁTUMBAN, AZ ILLUSZTRÁCIÓKAT MELLÉKELVE, PDF,
ILLETVE JPG FORMÁTUMBAN KÉRJÜK ELJUTTATNI AZ IMPRESSZUMBAN MEGADOTT
E-MAIL CÍMRE. AMENNYIBEN EZT A TERJEDELEM NEM TESZI LEHETŐVÉ, ELŐZETES
EGYEZTETÉST KÖVETŐEN VESSZÜK ÁT A SZERZŐTŐL.

KÉRJÜK, HOGY A KÖZÖLNI KÍVÁNT ILLUSZTRÁCIÓK KÖZLÉSI ENGEDÉLYÉT IS CSA-
TOLJÁK A MEGKÜLDÉSRE KERÜLŐ KÉZIRATHOZ!

A FOLYÓIRAT KIADVÁNYKÉSZÍTÉSI GYAKORLATÁT ELFOGADOTT SZERKESZTŐI ÉS KIADÓI
NORMAKÖNYVEK ELŐÍRÁSAIVAL ÖSSZHANGBAN ALAKÍTOTTA KI, EZÉRT CSAK A
KÖVETELMÉNYEKNEK MEGFELELŐ APPARÁTUSSAL ELLÁTOTT DOLGOZATOKAT FOGAD BE
ÉS JELENTET MEG.

FELHÍVJUK TISZTELT SZERZŐINK FIGYELMÉT, HOGY A LEADOTT KÉZIRATOK KAPCSÁN
FELMERÜLŐ VALAMENNYI SZERZŐI ÉS TULAJDONJOGI KÉRDÉSBEN (PÉLDÁUL ILLUSZ-
TRÁCIÓK TULAJDONJOGA) A FELELŐSSÉG A KÉZIRAT KÉSZÍTŐJÉT TERHELI!

[HTTP://UJNEZOPONT.COM](http://ujnezopont.com)